

De
"Arbeidersbeweging"
en de beweging der
arbeiders

DAAD & GEDACHTE

2e druk 1990

De industriële revolutie

Wat men de "arbeidersbeweging" pleegt te noemen, is géén beweging die, in welk land dan ook, op een gegeven tijdstip door de een of ander is gesticht. De arbeidersbeweging dankt haar ontstaan noch aan een idee, noch aan het streven van bepaalde personen met scherpe of vooruitziende blik. Zij is het product van de omstandigheden en wel in het bijzonder van die omstandigheden die zich in de tweede helft van de 18^e en het begin van de 19^e eeuw voor het eerst in de geschiedenis hebben voorgedaan in Engeland. Groot-Brittannië is de bakermat van de internationale arbeidersbeweging geweest en in dat land heeft zij de eerste schreden gezet. Pas lang nadien, wanneer de omstandigheden die haar tot leven hebben gewekt zich ook in andere landen voordoen, herhaalt de historie zich min of meer. Dan pas, na een kwarteeuw, soms na een halve eeuw, treden ook elders bewegingen op die met de Britse arbeidersbeweging kunnen worden vergeleken.

Uiteraard is er van een *arbeidersbeweging* pas sprake wanneer er *arbeiders* zijn. Dat nu is niet altijd het geval geweest. Weliswaar hebben de mensen steeds arbeid moeten verrichten om in hun levensonderhoud te voorzien, maar niet iedereen die arbeid verricht kan als een arbeider worden beschouwd. In uiterst primitieve samenlevingen, zoals die welke heel lang geleden onder andere in Afrika, bij de Amerikaanse indianenstammen of in Australië hebben bestaan, vindt men geen arbeiders. De slaven die in de klassieke oudheid in Griekenland en in Rome worden gehouden en de neger-slaven die eeuwen later in koloniën als Suriname, op de West-Indische eilanden of in de jonge republiek der Verenigde Staten worden geïmporteerd kunnen niet met arbeiders worden vergeleken, evenmin als de lijfeigen boeren uit de tijd van het vroegmiddeleeuwse leenstelsel of de pachtboeren, ambachtslieden en handwerkers uit een recentere periode.

Arbeiders in de moderne zin, dat wil zeggen in de zin die het woord "arbeider" nu overal heeft, zijn er pas in een samenleving waarin de slavernij en de lijfeigenschap tot het verleden behoren. Een arbeider is niemands eigendom. Een arbeider is evenmin aan de grond gebonden, zoals de horige, dat wil zeggen onvrije en volstrekt rechteloze boer. Nu is weliswaar de voormalige ambachtsman evenmin iemands eigendom en evenmin aan de grond gebonden, maar niettemin bestaat er tussen hem en de arbeider een bijzonder groot verschil. De ambachtsman koopt grondstoffen; in zijn werkplaats of woning vervaardigt hij daaruit producten met behulp van werktuigen of gereedschappen die hem toebehoren; die producten worden vervolgens door hem verkocht. Dat soort gereedschappen of werktuigen bezit de arbeider niet. Hij koopt geen grondstoffen en hij verkoopt geen producten. Het enige wat de arbeider bezit en het enige dus wat hij verkopen kan, is zijn arbeidskracht (zijn vermogen om te werken).

Het is om deze reden, dat de Zwitserse econoom [Simonde de Sismondi](#) (1773-1842) de moderne arbeider – met een zinspeling op de bezitlozen in het oude Rome¹ – een moderne proletariër heeft genoemd. Deze moderne proletariër is een product van het machinetijdperk, dat begint wanneer de vervaardiging van praktisch alle goederen een grondige wijziging ondergaat. Dit proces van verandering, dat zich het eerst heeft voltrokken in de Engelse textielnijverheid, staat bekend als de *industriële revolutie*.

Inderdaad, wat uitvindingen als de katoenspinmachine (door [Hargreaves](#) in 1764), de stoommachine (door [Watt](#) in 1764), de verbeterde spinmachine (door [Arkwright](#) in 1767) en de mechanische weefstoel (door [Cartwright](#) in 1804) teweegbrengen, is niets minder dan een omwenteling. Deze omwenteling luidt het einde in van de handarbeid en zij bewerkstelligt de ondergang van de handwerker. Tegen de machine kan hij beslist niet concurreren; de machine levert in dezelfde tijd veel en veel grotere hoeveelheden af en haar producten zijn dientengevolge veel goedkoper. De aanvankelijk betrekkelijk eenvoudige spinmachine, bekend onder de naam van "*Jenny*", kan de handwerker zich in veel gevallen nog wel aanschaf-

fen. Als *thuiswerker* die opdrachten uitvoert van een als zijn patroon optredende koopman, kan hij daarmee nog een tijdlang gebruik maken van zijn vakbekwaamheid. De periode waarin er van een dergelijke situatie sprake is, noemt men de *manufactuur*.

De aanschaf echter van een mechanisch aangedreven weefstoel met bijbehorende stoommachine is voorbehouden aan vermogende kooplieden of grootgrondbezitters. Hun rijkdommen hebben zij veelal verworven door landroof of plundering, respectievelijk door de daaraan verwante handel in slaven of koloniale waren. Zodra er in fabrieken vele machines tegelijk in werking worden gesteld, komt er een massaproductie op gang waarmee zowel de binnenlandse als de buitenlandse markt wordt veroverd. Het lot van de handwerkers is daarmee bezegeld.

Hand in hand met de technische ontwikkeling die nieuwe productiemogelijkheden schept, voltrekt zich een sociale verandering. De machine bedreigt het bestaan van vele honderdduizenden, eertijds zelfstandige, producenten. Hun inkomsten vallen weg. Als zij bij hun grondstoffenleveranciers in de schuld raken en als zij de huur van hun plattelandswoninkje of de pacht voor hun lapje grond niet meer kunnen betalen, verschijnen de deurwaarders. De bewoners worden met hulp van de sterke arm verdreven. Nog voor hun ogen vaak worden hun voormalige huizen met de grond gelijk gemaakt. Hetzelfde gebeurt wanneer de eigenaren de huur- of pachtcontracten niet willen verlengen of deze willen annuleren. Het duurt niet lang of de tot voor kort door hen bewoonde percelen zijn tot fabrieksterrein geworden.

In het noorden van Schotland worden tussen 1814 en 1820, terwille van de financiële belangen van de hertogin van Sutherland, maar liefst 15.000 mensen systematisch verjaagd. Het is een verjaging die soms het karakter aanneemt van hun fysieke uitroeiing. Hun dorpen worden door Britse troepen verwoest; hun akkers worden in weiden veranderd. In 1821 grazen daar al 131.000 schapen. Dat alles omdat de schapenteelt ten behoeve van de wolfabrieken heel wat meer oplevert dan de gezamenlijke pachten.

De machine schept enerzijds de nieuwe sociale klasse van de moderne ondernemers, zij schept anderzijds de even nieuwe, snel groeiende klasse van *loonarbeiders*,

die wordt gevormd uit de tot de bedelstaf gebrachte, verpauperde, wanhopige mannen, vrouwen en kinderen, die slechts de keus hebben tussen de ene bittere ellende of de andere: die van het gevreesde armenhuis of die van de fabriek.

¹. In het oude Rome bestonden, behalve de slaven, die niet als Romeinse burgers maar veeleer als 'goederen' werden beschouwd, drie klassen. De rijkste en machtigste daarvan werd gevormd door de *patriciërs*. Daaronder stonden de *plebejers* en daaronder weer de *proletariërs*. De laatsten bestonden uit (van afkomst) boerenzonen die géén land hadden geërfd, derhalve zonder enig bezit waren en naar de stad stroomden. Arbeid verrichtten ze niet, aangezien arbeid voor de slaven was weggelegd. Daar ze als Romeinse burgers werden beschouwd, werden ze, bij gebrek aan enige inkomsten, onderhouden door de staat. Het woord *proletariërs* (Latijns proletarii) komt van het Latijnse woord *proles*, dat *nakomelingschap* betekent. Op grond daarvan is wel beweerd, dat proletariërs diegenen waren, die niets anders bezaten dan hun kinderen. Latere onderzoekers hebben van die verklaring weinig heel gelaten. Het woord *nakomelingschap* heeft betrekking op het feit, dat deze klasse uit de nakomelingschap van Romeinse burgers was samengesteld.

Opstand tegen de machines

De zojuist beschreven ontwikkeling is gepaard gegaan met fel verzet van de slachtoffers. In de tweede helft van de 18^e eeuw beleeft Engeland nauwelijks een jaar zonder oproerige bewegingen en daden van geweld. Als kort na de eeuwwisseling de dagen van de manufactuur geteld lijken, lokt het dreigende verlies van het laatste restje zelfstandigheid van de kleine handwerkslieden een hevige reactie uit. Deze staat bekend als het optreden van de machinevernielers. Bijna tien jaar lang – van 1811 tot 1820 – worden overal de nieuwe weefgetouwen stukgeslagen uit naam van de geheimzinnige figuur van [Ned Ludd](#), die de beweging als het ware verpersoonlijkt, maar wiens identiteit nooit is komen vast te staan. Naar hem noemen de deelnemers aan deze, niet slechts oproerige, maar bepaald opstandige acties, zich *Luddieten*.

Doordat de Luddieten blijken te kunnen rekenen op de, soms openlijke, soms maar nauwelijks verborgen, sympathie van het gewone volk, slagen zij erin Engeland tot aan de rand van een burgeroorlog te brengen. Volgens een auteur als [E.P. Thompson](#) (*The making of the English Working Class*) ziet de regering zich genoodzaakt méér troepen tegen hen te mobiliseren dan de [hertog van Wellington](#) in 1815 onder zijn bevel heeft in de slag bij Waterloo. Uit een rapport van één van de militaire commandanten aan de toenmalige minister van binnenlandse zaken Fitzwilliam blijkt, dat die troepen tegen de Luddieten maar weinig kunnen uitrichten.

Het bewuste rapport vormt een bewijs voor de kracht van de Luddietenbeweging. Dat zij desondanks verflauwt spruit hieruit voort, dat zij een ontwikkeling wil keren, die niet te keren valt. In zoverre kenmerkt de opstand van de machinevernielers het einde van een historische periode. Voor zover de Luddieten niet alleen

de machines de oorlog verklaarden, maar tevens het fabriekssysteem en de daarop berustende maatschappelijke orde, kondigt hun optreden een nieuw tijdperk aan, een tijdperk dat niet wordt beheerst door de vroegere tegenstelling tussen handwerker en fabrikant maar door een nieuwe tegenstelling: die namelijk tussen hen die hun arbeidskracht verkopen en degenen die haar kopen, met andere woorden: die tussen *loonarbeiders* en *kapitaal*.

De Luddieten staan op de grens van twee werelden en zij maken zowel van de ene als van de andere wereld deel uit. Enerzijds vertonen zij nog onmiskenbaar de trekken van de 18e-eeuwse handwerker; even onmiskenbaar echter vertonen zij anderzijds reeds de trekken van de 19e-eeuwse proletariër. Als tot de ondergang gedoemde handwerkers en als toekomstige loonarbeiders strijden de machinevernie- lers tegen één en dezelfde vijand, die zich echter aan de handwerkers anders ver- toont dan aan de loonarbeiders. De industriële massaproductie betekent het onver- biddelijke einde van het handwerk, waarbij een en dezelfde producent met grote vakbekwaamheid een compleet kwaliteitsproduct vervaardigt. Die industriële pro- ductie, waarbij de arbeid in een groot aantal veel minder vakbekwaamheid vergen- de deelverrichtingen wordt gesplitst, betekent tevens het begin van de loonarbeid als enige arbeidsvorm. Aan handwerkers – die niet als verkopers van arbeidskracht optreden – is bij industriële massaproductie geen enkele behoefte. Zonder loonar- beiders is die productievorm ondenkbaar.

De industriële productie beconcurrereert het handwerk. Zij levert een product, dat óók door de ambachtelijke handwerker aan de markt wordt gebracht. De daar- uit voortvloeiende tegenstelling tussen handwerkers en industriële ondernemers verdwijnt met het dood geconcurrereerde handwerk. De industriële ondernemers zijn daarentegen geen concurrenten van de loonarbeiders en zij zijn allerminst ge- baat bij hun verdwijning. Omgekeerd, zij zijn juist gebaat bij een vermeerdering van hun aantal. De onderlinge tegenstelling tussen ondernemers en arbeiders be- rust hierop, dat de ondernemers de arbeidskracht kopen die de arbeiders verko- pen. Hoe groter het aanbod van arbeidskracht, des te lager is de prijs ervan, des te groter is het voordeel van de ondernemers, maar des te poverder is ook het proleta- riërsbestaan. De daarmee gegeven conflictsituatie is met de industriële productie-

wijze onverbrekelijk verbonden. De "arbeidersbeweging" – alsook de latere beweging der arbeiders – is van die conflictsituatie het directe gevolg.

Lang voordat de Franse liberale econoom [Jean Baptiste Say](#) in 1826 verkondigt, dat *"de rijken kunnen sparen op kosten van de armen"*, hebben de nieuwe armen, dat wil zeggen de Britse arbeiders, dat al aan den lijve ondervonden. Nog vóór de 19^e eeuw is aangebroken, reageren zij met hun aaneensluiting in vakverenigingen, die een tegenwicht moeten vormen tegen de onbeperkte economische macht van de ondernemer. Niet langer individueel, niet meer zó, dat zij tegen elkaar kunnen worden uitgespeeld, maar gezamenlijk, dat wil zeggen: via hun bonden willen zij onderhandelen over lonen en arbeidsvoorwaarden. Met de macht van hun aantal trachten zij die in een voor hen gunstige zin te beïnvloeden. Voor de Britse ondernemers van die dagen en voor hun intellectuele woordvoerders is een dergelijk streven in strijd met het "heilige" beginsel van de ondernemingsvrijheid. Dat leidt – in 1799 en in 1800 – tot de afkondiging van de zogenaamde [Combinatiewetten](#) waarbij organisaties – verenigingen van werklieden met een economisch doel – worden verboden.

In de eerste twintig jaar van de nieuwe (19^e) eeuw blijkt dat de ontwikkeling van de kleine, nog maar nauwelijks van de grond gekomen vakbonden en vakbondjes niet door wetsparagrafen kan worden tegengehouden. Bovendien blijkt dat deze vakbonden voor de ondernemingsgewijze productie allerminst de gevaren opleveren die er aanvankelijk van worden gevreesd. Dat besef dringt door, wanneer de gevestigde orde werkelijk wordt bedreigd, namelijk door het revolutionaire optreden van de Luddieten, die de troepen niet vermogen te stuiten en voor wie volgens Thompson *"in 1819 nog altijd de weg open ligt naar een zegevierende algehele omwenteling"* van de maatschappij.

Dat alles leidt ertoe, dat de oorspronkelijke tegenstanders van de vakbeweging haar met andere ogen gaan beschouwen. Hoe langer hoe meer toch dient zij zich aan als iets dat van de Luddietenbeweging fundamenteel verschilt, als iets dat geenszins strijdig is met de bestaande orde. Immers, loven en bieden om de prijs van de arbeidskracht is een natuurlijke zaak in een samenleving die op het vrije

spel der maatschappelijke krachten is gebaseerd en waarin de wet van vraag en aanbod heerst. Een vakbond, in het leven geroepen om de verkoop van de arbeidskracht te organiseren, belemmert de voortbrenging allerminst. Integendeel, een dergelijke bond levert een bijdrage tot de ongestoorde voortgang daarvan. Een vakbond onderhandelt over de kosten van de loonarbeid; een vakbond is er niet op uit de loonarbeid af te schaffen. Als organisatie leidt zo'n bond een eigen leven, met eigen belangen, die volstrekt niet identiek zijn met de belangen van de leden. Terwille van die eigen belangen van de organisatie toomt het bestuur ervan de arbeiders in, het tracht hen te weerhouden van "ongebreidelde" acties, die niettemin telkens weer losbarsten.

Hier ligt de verklaring hoe het komt, dat de Britse rechtbanken destijds – in het begin van de 19^e eeuw – de Combinatiewetten ten spijt, de vakverenigingen herhaaldelijk als legaal hebben beschouwd. Het verklaart eveneens dat Britse parlementsleden in het begin van de 19^e eeuw de ondernemers meer dan eens hebben verweten de Luddieten in de kaart te spelen. Zij zouden, naar het oordeel van die parlementsleden, onvoldoende gebruik maken van de mogelijkheden die hun door de vakbeweging werden geboden.

Inderdaad, door de vakbeweging – door middel van de Combinatiewetten – de pas af te snijden, maakt men de weg vrij voor de Luddietenbeweging. Omgekeerd: hoe krachtiger de vakbeweging zich kan ontwikkelen, des te groter de kans op de ondergang van de Luddieten. Want de vakbeweging is van nature hun vijand en de vakbeweging kan slechts gedijen wanneer de arbeiders niet langer in de geest van de Luddieten handelen. Vandaar dat de vakbeweging zich scherp tegen de Luddietenbeweging keert. De betekenis daarvan wordt door de vakbeweging gekleineerd en het historisch beeld van de Luddietenbeweging wordt dientengevolge in sterke mate vervalst.

Niets is minder waar, dan dat de Luddieten in blinde wanhoop, ongeorganiseerd en in het wilde weg op de machines hebben losgeslagen. Integendeel, zij zijn zowel plaatselijk als landelijk hecht georganiseerd geweest. Volgens Thompson geeft hun optreden er blijk van, dat zij methodisch en met overleg te werk zijn ge-

gaan. Alleen: hun organisatie is niet permanent en heeft een ander karakter dan men in de maatschappij gewend is. Bij de Luddieten, zo stelt een Britse politicus in 1812 vast, treden geen *leiders* op de voorgrond. Dat wil zeggen, dat de opstand der Luddieten een beweging is van de arbeiders (handwerkers) *zélf* en géén beweging die vóór hen optreedt, in hun naam. Voor er opnieuw sprake is van een dergelijke beweging *van* de arbeiders zal er meer dan een eeuw verstrijken.

Tussen 1810 en 1820 groeit de vakbeweging in Groot-Brittannië tegen de verdrukking in. Dat draagt bij tot de nederlaag van de Luddieten. Omgekeerd stimuleert de ondergang van de Luddieten de groei van de vakbeweging. Een en ander heeft tot gevolg, dat de industriële Britse samenleving na 1820 niet langer is blootgesteld aan de aanvallen van machinevernielers. De ontwikkeling van de op loonarbeid berustende productiewijze is daarmee verzekerd. De feitelijke ontwikkeling van de loonarbeidersbeweging ligt daarin opgesloten.

De opkomst van de bourgeoisie

Niet voor niets wordt de loonarbeid meer dan eens nadrukkelijk gedefinieerd als *vrije* arbeid. Hij is inderdaad het volstrekte tegendeel van de *onvrije* arbeid die, zonder geldelijke beloning, door slaven, lijfeigenen of horigen wordt verricht. Het loon is de prijs van de arbeidskracht van een vrije arbeider, dat wil zeggen: een arbeider aan wie het geheel vrij staat haar al dan niet te koop aan te bieden, gelijk het de ondernemer vrij staat haar te kopen of niet te kopen, indien hij er – in tijden van economische crisis of door de invoering van verbeterde productietechnieken – geen behoefte (meer) aan heeft. Een dergelijke situatie, waarin het loon de prikkel tot de arbeid vormt, waarin de zweep van de slavendrijver vervangen is door de hongersweep, veronderstelt de opheffing van de onvrijheid en de verdwijning van die maatschappijvormen, die op onvrijheid zijn gebaseerd.

Deze opheffing van de onvrijheid is hand in hand gegaan met de opmars van de machine. De technische vooruitgang – die de burgerij machtig maakt en het oude bestuursapparaat steeds meer van haar afhankelijk doet zijn – levert een belangrijke bijdrage tot de ontbinding van de oude productieverhoudingen en de daaraan gekoppelde maatschappijtoestanden. Omgekeerd: waar de oude maatschappijtoestanden verdwijnen, ontwikkelt de techniek zich met rasse schreden doordat de derde stand is ontslagen van de verplichting de onproductieve adel en een verkwistend hof te onderhouden en dientengevolge meer geld, tijd of arbeid in het productieapparaat kan steken.

Dit alles voltrekt zich niet zonder strijd. Zij die van handel of nijverheid leven, dan wel indirect daarbij betrokken zijn, hebben belang bij de toepassing van nieu-

we technieken, bij de verbetering van de productiemiddelen. Herhaaldelijk keren zij zich tegen hen, wier inkomsten en politieke macht berusten op reeds bij hun geboorte verkregen voorrechten en die deze voorrechten en de daaraan ten grondslag liggende sociale ongelijkheid derhalve willen laten voortbestaan.

Deze worsteling van tegengestelde belangen, dit gevecht tussen burgerij en aristocratie, kan – zoals vroeg-19^e-eeuwse Franse auteurs als [Guizot](#), de Lanteyrie of Chevalier hebben gedaan – worden gekarakteriseerd als een klassenstrijd, een klassenstrijd zoals er, zegt Guizot, in de geschiedenis vele zijn geweest.

De klassenstrijd welke de bourgeoisie tegen de adel voert resulteert in 1789 en de daaropvolgende jaren in Frankrijk in een burgerlijke zege en in een nederlaag van de bevoorrechten. De adellijke privileges worden afgeschaft, de maatschappelijke verhoudingen worden omgewenteld. Voor de feodale maatschappij en de willekeur van het "*ancien régime*"² komt de *burgerlijke samenleving* in de plaats. In die burgerlijke samenleving heerst niet de feodale ongelijkheid, maar de burgerlijke gelijkheid. Deze burgerlijke gelijkheid is niets anders dan de in de wet verankerde gelijkheid van *warenbbezitters*, die over en weer hun respectievelijke goederen kopen en verkopen. De ondernemers kopen arbeidskracht en verkopen producten; de arbeiders verkopen arbeidskracht en kopen producten. Met de burgerlijke omwenteling worden de kluisters verbroken, die tevoren de ontplooiing van de burgerlijke productie-verhoudingen belemmeren.

De burgerlijke omwenteling is het geboorteuur van de moderne maatschappij. Dat geboorteuur slaat niet in alle landen gelijktijdig. In Engeland bijvoorbeeld slaat het vroeger dan elders. Dit land – en dat verklaart zijn ontwikkeling en de voorsprong, die het geruime tijd op andere landen heeft bezeten – beleeft op andere wijze dan Frankrijk een eerste burgerlijke revolutie al in 1649, een tweede in 1688, zoals Frankrijk later een tweede en zelfs een derde burgerlijke revolutie beleeft, n.l. in 1830 en in 1848.

De leuzen van de burgerlijke omwenteling – een onafhankelijk parlement, democratie, vrijheid, gelijkheid en broederschap – wekken zowel revolutionaire geestdrift als verwachtingen. Maar niet voor lang. Weldra komt aan het licht dat de oude maatschappelijke tegenstellingen en de ongelijkheid van voorheen weliswaar

zijn verdwenen, maar dat nieuwe tegenstellingen en een nieuwe ongelijkheid ervoor in de plaats zijn getreden. *"De parlementaire regeringsvorm"*, aldus de conclusie van de Franse schrijver [De Saint-Simon](#) (1760-1825), *"is enkel een vorm, de eigendom is de kern van het maatschappelijk gebouw."* Zijn landgenoot [Fourier](#) (1772-1837) formuleert het nog wat scherper: *"Wat voor vrijheid en wat voor gelijkheid is het toch wel"*, zo vraagt hij, *"om onder een grondwet te leven? Wat is de persoonlijke vrijheid waard, indien er geen maatschappelijke gelijkheid heerst?"* En hij voegt eraan toe, dat *"de bedelaar een grotere vrijheid geniet dan de arbeider, die om te kunnen leven aan zijn arbeid is gebonden"*.

Er klinken in Frankrijk, telkens wanneer de revolutionaire roes voorbij is, meer van dergelijke kritische geluiden. De Saint-Simon's vroom-katholieke leerling [Buche](#) verklaart kort na de omwenteling van 1830, dat *"de maatschappij in twee klassen is verdeeld. waarvan de ene in het bezit is van alle arbeidsmiddelen, grond, mijnen, huizen, kapitalen, de andere niets bezit en voor de eerste werkt"*. Van de ondernemers zegt hij, dat zij openlijk *"in oorlog"* verkeren met de werklieden *"die zij exploiteren"*. En evenals Guizot constateert hij dat die oorlog wordt gevoerd met wederzijdse haat en verbittering.

Dergelijke, soms nog veel kernachtiger uitspraken, worden in Engeland, waar de burgerlijke maatschappij ouder is, al op een veel vroeger tijdstip vernomen. *"De burgerlijke staatsmacht"*, zo heet het daar, *"is ingesteld tot verdediging van de rijken tegen de armen, tot verdediging van hen die eigendom bezitten tegen hen die bezitloos zijn."* De man die dit in 1776 schrijft, en die bovendien de ondernemer schildert als kapitalist met volstrekt andere belangen dan de arbeider, is [Adam Smith](#), die de grondslag legt voor een theoretische rechtvaardiging van de kapitalistische verhoudingen.

Naarmate die kapitalistische verhoudingen zich ontwikkelden, niet alleen in Groot-Brittannië maar ook in andere landen, tekent de strijd tussen kapitaal en arbeid zich steeds duidelijker af. Dan blijkt ook steeds duidelijker, dat Fourier de vinger heeft gelegd op één van de kenmerkende verschijnselen van de burgerlijke samenleving. Daarin bestaat weliswaar de politieke gelijkheid, de gelijkheid voor de wet, maar die vormt allerminst een beletsel voor het bestaan van een sociale ongelijkheid, die van ander karakter dan de ongelijkheid in het verleden, maar daarom niet minder groot is.

De onderdrukking van voorheen heeft voor een nieuwe onderdrukking plaats gemaakt. De bezittende bourgeoisie is tot heersende klasse geworden en drukt haar stempel op een samenleving, waarin de industriearbeiders de rijkdom produceren, maar armoede hun ten deel valt. De maatschappelijke tegenstellingen zijn niet verdwenen. Het zijn niet langer vrijen en ónvrijen die tegenover elkaar staan. De standenmaatschappij is opgeheven. Maar sindsdien is men getuige van het onophoudelijk conflict tussen kapitaal en arbeid.

2. Onder het *ancien régime* verstaat men de samenleving die vóór de revolutie van 1789 in Frankrijk bestond en die elders op het vasteland van Europa nog wat langer heeft bestaan.

Tekenen aan de wand

Zodra zij die de maatschappelijke rijkdom produceren, er geen genoeg mee nemen, dat zij daarvoor met armoede worden beloond, bedienen zij zich van een voor de hand liggend strijdmiddel: de werkstaking. Zij gaat soms van massale betogingen vergezeld. Dat geldt voor Engeland, waar het stakingswapen duchtig wordt gehanteerd – en dat zowel vóór als tijdens het optreden van de machinevernielers – het geldt niet minder voor de landen waarin het kapitalisme vervolgens tot ontwikkeling komt. In twee daarvan, in Frankrijk en in Duitsland, is er bovendien sprake van een verzet, dat in sommige opzichten met dat van de Luddieten kan worden vergeleken.

Zowel in Frankrijk in 1831 als in Duitsland in 1844 zijn het thuis werkende wevers die zich roeren, omdat zij zich in hun bestaan bedreigd voelen door de opmars van de machine. Dat zij naar de *opstand* grijpen is een gevolg daarvan, dat hun als thuiswerkers het stakingswapen niet ter beschikking staat. Niet in een bedrijf kunnen zij gezamenlijk kracht uitoefenen, maar slechts op straat. Evenals hun Britse collega's behoren zij gedeeltelijk tot een verdwijnend tijdvak, gedeeltelijk tot een tijdvak dat nog maar nauwelijks is begonnen. Van beide perioden vertoont ook hun worsteling de karaktertrekken.

In 1831 verheffen zich in de Franse stad Lyon, centrum van de zijde-industrie, ruim 30.000, in de literatuur meestal als arbeiders aangeduide, handwerkers, wier verdiensten tot minder dan de helft zijn teruggelopen. Op een meegevoerd vaandel staat hun leuze: "*Arbeidend leven of strijdend sterven*". Inderhaast tegen hen gemobiliseerde troepen worden door hen teruggedreven. Twee dagen lang zijn de zijdewe-

vers heer en meester van de stad. De kansen keren wanneer blijkt, dat zij niet in staat zijn iets met hun overwinning aan te vangen.

De mislukte opstand van de zijdevevers is ten dele een achterhoedegevecht van thuiswerkers, dat hun onmogelijk een uiteindelijke zege op kán leveren. Tegelijkertijd echter is deze opstand, geheel spontaan uitgebroken en typisch een onderneming van de werkers zélf, een voorhoedegevecht van het Franse proletariaat. Als zodanig is hij voor de Franse bourgeoisie – en niet alleen voor háár – een teken aan de wand.

Hetzelfde kan worden gezegd van de opstand der Silezische wevers in 1844. Ook deze breekt uit wanneer de werkende bevolking door de invoering van nieuwe machines aan de honger wordt prijsgegeven. Omdat de verbitterde handwerkers niet enkel hun woede koelen op de gehate machines, maar ook eigendomsbewijzen en koopmansboeken vernietigen, omdat zij zich derhalve niet enkel tegen de eigendom aan machines, maar ook tegen de eigendom als zodanig keren, gaat de betekenis van hun opstandige beweging uit boven die van de bewegingen die er elders aan zijn voorafgegaan.

Waarmee men in al die gevallen te maken heeft, is een praktische kritiek op de kapitalistische verhoudingen, die wordt geleverd door stakende, betogende of in opstand komende handwerkers. Maar tegelijk met die praktische kritiek ontwikkelt zich een theoretische kritiek, die afkomstig is van een groeiend aantal auteurs. Verscheidene van hen, vooral die in Frankrijk, verbinden hun veroordeling van de heersende productiewijze met een pleidooi voor maatschappelijke hervorming. Weldra ijveren diverse stromingen daarvoor. Vanwege de ideeën die zij voorstaan duiden zij zich aan met de verzamelnaam van *socialisten*.

Idee en werkelijkheid

Omstreeks het midden van de 19^e eeuw wordt aan de socialisten verweten, dat in hun sociale filosofieën geen rekening wordt gehouden met de historische ontwikkeling. Sociale veranderingen, zo wordt de socialisten voor de voeten gegooid, zijn nog nooit anders tot stand gekomen dan door strijd tussen de klassen, waarin de samenleving is verdeeld. Wie meent dat ideeën de werkelijkheid kunnen veranderen, is een utopist.

De man van wie dit verwijt afkomstig is, is de jonge radicale Duitse filosoof [Karl Marx](#). Vanwege zijn kritiek op de bestaande Duitse toestanden is hij Duitsland uitgewezen. In zijn ballingsoord Parijs onderhoudt hij nauwe contacten met de socialistische stromingen en bewegingen van zijn tijd. Hij brengt zijn dagen door met historische studies en hij verdiept zich in het karakter van de burgerlijke maatschappij. Hij komt tot de conclusie, dat de acties van de onaanzienlijke en ongeletterde werklieden van grotere betekenis zijn dan de deels literaire, deels politieke activiteiten van de socialisten.

Het heeft weinig zin, zo betoogt Marx, voor de verwerkelijking van ideeën te ijveren, het komt er op aan zich een idee van de werkelijkheid te vormen. Het doen en laten van de mensen wordt gedicteerd door belangen. Nimmer, zo voegt hij er aan toe, behaalt in de geschiedenis een idee de zegepraal zonder dat met die zege een belang gemoeid is. Meestal geeft men zich daarvan geen rekenschap. Bij nadere beschouwing echter blijken ook achter de verhevenste idealen materiële belangen schuil te gaan. De werkelijke motieven van hen die ideële strijd voeren, zijn enkel te doorgronden wanneer men op hun maatschappelijke belangen let. In de ka-

pitalistische maatschappij worden maatschappelijke belangen doorgaans alleen door de arbeiders niet verdoezeld met ideële poespas.

In de burgerlijke samenleving, aldus Marx, botsen andere belangen dan in de samenleving die eraan is voorafgegaan. Maar evenals in het verleden veroorzaken de tegengestelde belangen een worsteling tussen de heersende en de onderdrukte klasse. Hun onderlinge strijd is de motor van de maatschappelijke ontwikkeling. Men hoeft maar, zo vervolgt hij, in de wereld rond te kijken om te zien dat de onderdrukte klasse aan haar ketenen rukt. Het conflict tussen bourgeoisie en proletariaat, tussen kapitaal en arbeid, kenmerkt de gevestigde maatschappelijke orde.

In de bestaande maatschappelijke orde heeft de arbeid het karakter van loonarbeid. Dat betekent, dat zij die als *loonarbeider* aan het productieproces deelnemen, ook als *loonarbeider* betrokken zijn bij het distributieproces. Het loon immers is de prijs van de arbeidskracht. Wie zijn arbeidskracht verkoopt en daarvoor loon ontvangt, gebruikt dat loon om zich de voor zijn levensonderhoud noodzakelijke producten te verschaffen. Van de prijs van de arbeidskracht hangt het af hoe veel of hoe weinig producten dat wel zijn. Aangezien nu de arbeiders bij de productie méér waarde scheppen dan hun eigen arbeidskracht waard is, kunnen zij met hun loon slechts een deel van de voortgebrachte rijkdom consumeren. De rest valt toe aan de bezittende klasse, die – hetzij direct, hetzij indirect – beschikt over de door de arbeidersklasse geproduceerde *meerwaarde*.

Om deze reden heeft Simonde de Sismondi de burgerlijke samenleving gekarakteriseerd als een maatschappij, die op kosten van het proletariaat leeft. Marx zegt het hem na. Hij trekt de conclusie, dat het proletariaat in die toestand geen verandering kan brengen, zonder de hele burgerlijke maatschappij omver te werpen. Hij concludeert, dat de strijd van de arbeiders tegen het kapitaal slechts met de opheffing van de kapitalistische verhoudingen kan eindigen. Als de arbeiders een groter deel verlangen van de goederenrijkdom die door hen wordt voortgebracht, als zij er tegen in opstand komen, dat zij leven om te werken in plaats van werken om te leven, dan keren zij zich in feite niet tegen de nadelige werking van het kapitalisme, maar tegen het kapitalisme *zélf*. Zij keren zich in feite niet tegen de nadelige gevolgen van de loonarbeid, maar tegen de loonarbeid als *zodanig*. Of de arbeiders zich daarvan nu al dan niet bewust zijn, maakt geen verschil. Wat het proletariaat

zich bij zijn worsteling tegen het kapitaal voorstelt, zegt Marx, is onbelangrijk. Het gaat erom wat het proletariaat *is* en waartoe het op grond daarvan wordt gedreven.

Zoals de feodale maatschappij van voorheen zwanger gaat van de burgerlijke omwenteling, gaat de burgerlijke maatschappij zwanger van de proletarische revolutie. Aldus kan men Marx' zienswijze samenvatten. Zoals de burgerlijke revolutie de bevrijding van de burgerij heeft gebracht, zal de proletarische omwenteling de bevrijding van de loonarbeiders bewerkstelligen. Die bevrijding van de loonarbeiders houdt in, dat het mensdom van de loonarbeid wordt verlost. Niets minder dan *dát* is de inhoud van het socialisme, wil dat woord een reële, dat wil dus zeggen uit de maatschappelijke werkelijkheid afgeleide, zin hebben.

Dat socialisme kan slechts geboren worden uit de bestaande maatschappelijke strijd tussen kapitaal en arbeid. Het is niet een ideaal dat moet worden nagestreefd, noch een door deze of gene wereldverbeteraar uitgevonden stelsel. Het socialisme is evenmin een *politieke* emancipatie van de arbeiders, die de sociale verhoudingen binnen het kapitalisme en daarmee ook hun positie ongewijzigd laat.

Het betoog van Marx berust op de simpele waarneming, dat in de moderne industrielanden de arbeiders zich verzetten tegen het lot waartoe het kapitalisme hen veroordeelt. Het berust ook op een analyse van de kapitalistische productiewijze, waaraan onoplosbare tegenstellingen kleven en die evenmin het eeuwige leven heeft als welke vroegere productiewijze ook. Maar zomin als vroegere maatschappijvormen *vanzelf* ten onder zijn gegaan, zomin zal het kapitalisme vanzelf ineenstorten. Het kan alleen maar worden omvergeworpen door de klassenstrijd van de arbeiders, die uit de kapitalistische tegenstellingen voortspuit. Die proletarische klassenstrijd heeft een ander karakter dan de klassenstrijd uit het verleden, een ander karakter bijvoorbeeld dan die welke de bourgeoisie zelf heeft gevoerd.

De bourgeoisie, binnen de feodale standenmaatschappij reeds een factor van betekenis geworden, behoeft om zelf vrij te zijn en om de burgerlijke productiewijze van de bestaande kluisters te bevrijden, slechts de *politieke macht* te veroveren die haar nog ontbreekt. Haar omwenteling bezit daarom een *politiek* karakter. De bur-

gerlijke revolutie vervangt de ene klassenheerschappij door de andere, de klassenheerschappij van de adel door die van de burgerij.

Voor de arbeiders liggen de zaken anders. Niet de omstandigheid, dat zij van de politieke macht zijn uitgesloten is de wezenlijke oorzaak van hun economische afhankelijkheid en van hun onderdrukking, maar de omstandigheid dat zij bezitloos zijn, dat zij van de productiemiddelen zijn gescheiden. De positie van de arbeiders wordt niet getypeerd door hun politieke achteruitstelling, maar door hun maatschappelijke situatie. Op grond van die situatie voeren zij een *sociale* strijd. In dat licht gezien, betekenen politieke acties voor de arbeidersklasse alleen maar een krachtverspilling. Dat is het verschil tussen de beweging van de bourgeoisie en de beweging van de arbeiders.

Dit alles neemt niet weg, dat de "arbeidersbeweging", ofschoon zij aan het bestaan van de arbeidersklasse haar ontstaan dankt, zich van het begin af aan sterk op de politieke strijd richt. Zij meent via een uitbreiding van het kiesrecht, door invloed in de parlementen te verkrijgen, de proletarische situatie te kunnen wijzigen. Dat komt doordat de "arbeidersbeweging" niet zozeer een beweging *van*, dan wel een beweging *voor* de arbeiders is. Zij is een beweging met leiders, die ofwel niet zelf uit de arbeidersklasse zijn voortgekomen, ofwel van haar zijn vervreemd. Vooral eerstgenoemde soort kan zich, ten gevolge van afkomst en opleiding, niet van het politieke denken van de bourgeoisie losmaken.

Een Nederlands voorbeeld is mr. [P.J. Troelstra](#), de parlementaire leider van de vroegere [SDAP](#), die in zijn *Gedenkschriften* mededeelt, "*van huis uit een geboren democraat*" te zijn, die van de democratie – dat wil zeggen de uit de burgerlijke revoluties in Frankrijk en Engeland voortgekomen regeringsvorm van de kapitalistische klasse – nimmer afstand heeft kunnen doen. Een Belgisch voorbeeld is [Kamiel Huysmans](#), die in de Vlaamse *Volksgazet* van 25 februari 1924 vertelt, dat hij in het begin van zijn politieke loopbaan het woord voerde op een manier die de arbeiders niet begrepen.

Deze en dergelijke feiten vallen te verklaren uit de historische omstandigheden waaronder de "arbeidersbeweging" wordt geboren en uit de diverse krachten die

op haar inwerken. Als gevolg van die omstandigheden en die krachten vallen de "arbeidersbeweging" en de beweging van de arbeiders een tijdlang samen, wordt het onderscheid tussen beide vooralsnog als het ware uitgewist.

Parlementaire hervorming

De tegenstelling tussen loonarbeid en kapitaal wordt in haar volle omvang zichtbaar voordat de burgerlijke samenleving haar definitieve vorm heeft gekregen. De bourgeoisie heeft op dat tijdstip weliswaar de adel overwonnen maar haar overwinning is nog niet volledig. In Engeland is de economische heerschappij van de bourgeoisie gevestigd, maar de aristocratische lords drukken nog altijd hun stempel op het bewind. Aan de regering wordt nog maar door een fractie van de burgerlijke klasse deelgenomen.

Om daar verandering in te brengen streeft de Britse burgerij naar een zodanige hervorming van het parlementaire stelsel, dat de politieke invloed van de grootgrondbezitters zal worden teruggedrongen en de belangen van de industriële eigendom beter kunnen worden behartigd. Voor die politieke strijd tegen de aristocratie tracht de Britse bourgeoisie de arbeiders als hulptroepen te mobiliseren.

Al in de tijd van de Luddieten worden in Engeland krachtige pogingen in het werk gesteld om de arbeiders voor een kiesrechthervorming te interesseren. Wie zich daarbij het hardste inspant is [William Cobbet](#) (1763-1835). Weliswaar is hij, strikt genomen, niet in ieder opzicht een burgerlijk politicus, maar hij is een fel tegenstander van de machinevernielers. Met een hervorming van het parlement wil hij hun de wind uit de zeilen nemen. Hij is het, die in een rapport aan minister *Fitzwilliam* de Luddietenbeweging "*een beweging van het volk zélf*" heeft genoemd. Dat hun optreden hem met afgrijzen vervult, bewijst dat hij de agitatie voor het kiesrecht niet als een beweging "*van het volk zélf*" opvat en dat hij de kiesrechtactie in ieder geval als ongevaarlijk beschouwt. Zijn zienswijze wordt gedeeld door de industriële ondernemers.

De kiesrechtstrijd, in het belang van de burgerij ontketend, brengt in de jaren twintig van de 19e eeuw niet slechts de Britse bourgeoisie, maar ook de arbeiders op de been. Het ontbreken van het algemeen kiesrecht versluiert de feitelijke situatie. In plaats van aan de kapitalistische verhoudingen, kan de toestand van de arbeidersklasse aan het onvolkomen politiek systeem worden toegeschreven. De illusie wordt aangewakkerd, dat de hardvochtigheid van de fabrikanten wel door wetten in toom zal worden gehouden, zodra het parlement maar eenmaal werkelijk "de wil van het volk" tot uitdrukking zal brengen.

Dat nu is uiteraard niet de bedoeling van de bourgeoisie. Voor haar is de parlementaire hervorming het middel om de aristocratie de laatste slag toe te brengen, maar zij is – in het eerste kwart van de 19^e eeuw – nog lang niet zo ver, dat zij de volledige politieke democratie als het aangewezen middel beschouwt om de sociale ontevredenheid te temperen. Zij vindt het uitstekend dat de arbeiders hun hoop en verwachtingen op het algemeen kiesrecht stellen. Want daardoor wordt – gelijk ook Cobbet beseft – hun aandacht afgeleid van hun strijd voor directe materiële belangen. De bourgeoisie is echter niet van plan de arbeiders het algemeen kiesrecht te geven. Zij heeft, om haar eigen politieke macht in overeenstemming te brengen met haar economische macht, de politieke steun van de massa nodig. Maar wat de massa bij het verlenen van die steun bezielt, vervult de burgerij met wantrouwen en afschuw.

Wanneer, bij het verflauwen van de Luddietenbeweging, het verlangen naar een parlamentshervorming zich als een koorts van de arbeidersklasse meester maakt, worden er in de Engelse industriegebieden reusachtige kiesrechtbetogingen gehouden. De samengestroomde menigten bestaan in hoofdzaak uit proletariërs en zij boezemen dientengevolge de bourgeoisie angst in. Zij aarzelt geen moment met grof geweld tegen hen op te treden.

Op 16 augustus 1819 sabelt de cavalerie op het [Petersveld](#) buiten Manchester een dergelijke massale kiesrechtbijeenkomst uit elkaar. Er worden 15 doden en 400 gewonden geteld. Omdat de chauvinistische burgerlijke kranten in Engeland de cavalieristen steevast "*de helden van Waterloo*" noemen, worden zij die het bloedbad hebben aangericht terstond – en sindsdien – betiteld als "*de helden van Peterloo*". De gebeurtenis maakt diepe indruk. Er is nog weer eens bevestigd, dat er tussen de arbeiders

ders en de bourgeoisie een afgrond gaapt en dat de klassenstrijd zeker niet alleen door de arbeiders, maar eveneens door hun vijanden wordt gevoerd. Uit woede en dorst naar wraak wordt de kiesrechtstrijd met verdubbelde ijver voortgezet.

In 1832 komt de hervorming van het Britse parlement tot stand, maar op een nog zéér bescheiden schaal. Het kiesrecht wordt weliswaar uitgebreid, maar uitsluitend ten behoeve van de burgerij. In háár belang wordt voorts een einde gemaakt aan de traditie, dat sommige, vaak onbetekenende landelijke vlekken of gehuchten wél recht hebben op een vertegenwoordiger in het parlement, tal van inmiddels van belang geworden industriesteden daarentegen niet.

Bij de behandeling van de voorstellen tot wijziging van deze situatie, toont de eerste minister [Grey](#) zich in het Lagerhuis een krachtig tegenstander van algemeen kiesrecht. In de industriestad Birmingham is een zekere [Thomas Attwood](#) de woordvoerder van de ondernemers. Hij verklaart dat het algemeen kiesrecht ongeschikt is voor *"een land als Engeland, waar negen van de tien mensen hun arbeidskracht verkopen"*.³

Alle verwachtingen worden de bodem ingeslagen. Er is geen sprake van, dat de kiesrecht- en parlamentshervorming het einde van het kapitalistische tijdperk inluidt. Integendeel, in 1832 verwerft de Britse bourgeoisie in ieder opzicht de heerschappij. Nauwelijks zit zij in het zadel, of zij bereidt een nieuwe Armenwet ([Poor Law](#)) voor die er geen twijfel over laat, op welke wijze zij van haar macht gebruik wil maken. Het ontwerp wordt in diverse publicaties scherp gekritiseerd, maar in 1834 aangenomen. Er is in de hele geschiedenis géén tweede voorbeeld aan te wijzen van een wetgeving die zó duidelijk het belang van de kapitaalbezitters dient.

3. De woorden van Attwood werden op 18 november 1831 letterlijk geciteerd door de *Morning Chronicle*.

De Britse armenwetgeving

De oude, van 1795 daterende, Britse armenwet weerspiegelde de maatschappelijke verhoudingen in een nog grotendeels agrarische samenleving. De uitvoering ervan was opgedragen aan de oude kerspelen of parochies en de wet veronderstelde het bestaan van sociale relaties zoals men die aantreft in dorpen en gehuchten op het platteland. Zij sloot aan bij de traditie dat gesloten gemeenschappen zich verantwoordelijk voelen voor het welzijn van hun leden. Zij berustte op het beginsel van de liefdadigheid.

Met dat beginsel wordt in de nieuwe wet van 1834 gebroken. Liefdadigheid is de bourgeoisie een gruwel. "*Wie niet werkt zal niet eten*", luidt haar stelregel. De armen, dat wil zeggen zij, die als gevolg van de industriële ontwikkeling zonder middel van bestaan zijn geraakt, dienen niet te *worden* onderhouden, zij moeten bijdragen tot het onderhoud van de ondernemersklasse. Als hun niet de helpende hand wordt geboden, dan – zo redeneert de bourgeoisie – zullen zij in hun bittere nood bereid zijn om hun arbeidskracht desnoods tegen de laagst mogelijke prijs aan de fabrikanten te verkopen. De drang daartoe wordt niet bevorderd door het liefdadigheidsbeginsel van de oude Armenwet. Die past bij de vóórkapitalistische samenleving, niet bij de kapitalistische maatschappij in de fase dat deze van de grond komt.

Het jonge kapitalisme is ermee gebaat dat de armen in de gelederen van het jonge proletariaat worden gedreven. Dat in de eerste plaats omdat het kapitaal uitbuitingsobjecten nodig heeft en in de tweede plaats omdat de armlastigen dan als concurrenten van de industriearbeiders op de arbeidsmarkt verschijnen en daar de

lonen drukken. Bovendien hoeft het bedrijfsleven dan geen belasting meer op te brengen voor de armenhulp.

Aan al deze overwegingen dankt de nieuwe Armenwet haar ontstaan. Nadat zij in werking is getreden wordt het aantal armenhuizen drastisch uitgebreid. Tegelijkertijd ondergaat het karakter daarvan een ingrijpende wijziging. Het worden *werkhuizen*, in feite afschuwelijke gevangenissen, waarin de door de politie opgepakte ongelukkigen worden opgesloten en gedwongen arbeid te verrichten, tenzij zij "uit vrije wil" de fabrieken gaan bevolken.

Nadat de aristocratie het haar onderworpen volk met roeden heeft getuchtigd, tuchtigt de bourgeoisie het met schorpioenen, zo luidt het commentaar. De reacties op een dergelijke toestand kunnen onmogelijk uitblijven en zij laten dan ook niet lang op zich wachten. Maar die reacties nemen niet meer een soortgelijke vorm aan als het optreden van de Luddieten en zij *kunnen* ook niet meer die vorm aannemen.

De praktijk van het pacteren

"De grootste, rijkste en best georganiseerde vakbonden hebben er veel toe bijgedragen om het aantal arbeidsconflicten te doen afnemen", schrijft aan het einde van de 19^e eeuw de Britse historicus [William Lecky](#). Omtrent dezelfde tijd komt het echtpaar Sidney en [Beatrice Webb](#) bij het schrijven van de geschiedenis van de Britse vakbeweging tot een overeenkomstige conclusie. *"Voordat de vakverenigingen tot een erkend instituut en een normaal verschijnsel zijn geworden",* zo stellen zij vast, *"heerst er in Engeland méér arbeidsonrust dan daarna."*

Beide uitspraken onderstrepen, dat de vakbeweging voor het kapitaal een onmisbare rol vervult. Het feit springt hoe langer hoe meer in het oog naarmate het kapitalisme zich ontplooit. Dat leidt ertoe, dat al in de jaren twintig van de 19e eeuw de opvatting veld wint, dat de Combinatiewetten – die vakorganisatie illegaal hebben gemaakt – behoren te worden ingetrokken.

Het gebeurt in 1825. Na hun intrekking ziet men de vakbeweging groeien tot een instelling die uit de burgerlijke samenleving niet meer kan worden weggedacht. Overigens voltrekt deze groei zich niet ononderbroken. In 1826 – het eerste van vier sombere crisisjaren – is er, op zeer beperkte schaal, een wederopleving van het Luddisme. In 1834, het jaar waarin de nieuwe Armenwet van kracht wordt, treedt de overheid opnieuw tegen de vakbeweging op. Zes arbeiders uit [Tolpuddle](#) worden voor de rechter gesleept omdat zij vakbondsactiviteiten hebben verricht. Ze worden verbannen naar de Australische strafkolonie Botany Bay. Pas in de tweede helft van de 19^e eeuw kristalliseert een andere praktijk, die, welke vakbeweging, burgerlijk-democratische regering en kapitalistisch bedrijfsleven voortaan hanteren bij hun onderlinge betrekkingen. Het is een praktijk, die precies past bij

het wezen van de vakverenigingen; zij stemt nauwkeurig overeen met hun functie van verkoopcentrale van de arbeidskracht. Het echtpaar Webb heeft de praktijk treffend gekarakteriseerd met de term "*industrie-diplomatie*". Een andere geschiedschrijver van de Britse arbeidersbeweging zal haar, niet minder treffend, de "*praktijk van het pacteren*" noemen.⁴

De tegenhanger ervan is de "*parlementaire diplomatie*", die wordt gehanteerd door diverse politieke organisaties, die *uit naam* van de arbeiders ageren. Zij ontstaan in dezelfde tweede helft van de 19^e eeuw en in de eerste jaren van de 20ste eeuw nadat twee voorwaarden daarvoor zijn vervuld: een verdere uitbreiding van het kiesrecht (in 1867) en het bankroet van twee stromingen die in Engeland in de periode tussen 1830 en 1850 optreden. Die beide stromingen zijn het *Owenisme* en het *Chartisme*.

4. Th. Rothstein, *Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung in England*.

Het Owenisme en de Chartistenbeweging

Het Owenisme is genoemd naar [Robert Owen](#), een vooruitziend en vooruitstrevend textielfabrikant. Hij levert zijn medefabrikanten het bewijs, dat hogere lonen en betere arbeidsvoorwaarden een grotere productiviteit tot gevolg hebben en dienengevolge een grotere winst opleveren. Hij past in zijn eigen bedrijf ingrijpende maatregelen toe die in zijn dagen groot opzien baren. Door die maatregelen wordt mede de ellende van de arbeiders verminderd, uiteraard zonder dat hun positie van loontrekkenden wordt gewijzigd. Op grond daarvan wordt Owen een "socialist" genoemd. Als "socialistisch" dient zich ook de vrij krachtige beweging aan die zich op hem beroept en die zich sterk laat beïnvloeden door Owens opvatting, dat één groot verbond van arbeiders – via een verhoging van de lonen en een verkorting van de arbeidsduur – winstbejag en concurrentie zou kunnen uitschakelen en dat dáárdoor de werkers de gehele opbrengst van hun arbeid zouden verkrijgen.

Als later de Webbs kritiek leveren op datgene wat Robert Owen voor ogen heeft gestaan, gaan zij er min of meer aan voorbij, dat onder een voortbrengingsstelsel dat op loonarbeid berust, meerwaarde wordt geproduceerd en dat dienengevolge bij behoud van de loonarbeid de arbeiders nimmer in het bezit kunnen komen van "de gehele opbrengst van hun arbeid". Niettemin schuilt er waarheid in hun opmerking, dat een verwezenlijking van Owens ideeën – indien dat mogelijk zou zijn geweest – niets anders zou hebben bewerkstelligd dan een herverdeling van het kapitaal, zonder dat het kapitalisme ook maar in het minst zou zijn veranderd of door iets anders zou zijn vervangen. De Webbs hebben volkomen gelijk, dat Owens denkbeelden, op dit punt althans, tot ondergang waren voorbestemd. Dat vormt er ook de verklaring voor, dat het Owenisme als beweging een roemloze dood sterft.

Ietwat later dan het Owenisme – waarvan het duidelijk verschilt – verschijnt het Chartisme ten tonele. Deze Britse beweging ontleent haar naam aan een uit zes punten bestaand program, dat in 1837 wordt opgesteld en dat het "*People's Charter*" (de "grondwet van het volk") wordt genoemd.

Het Chartisme streeft ernaar de burgerlijke heerschappij te doen verdwijnen door middel van de verovering van de politieke macht. In 1834 – na twee jaar ervaring met de parlements hervorming en drie jaar voordat het "People's Charter" wordt opgesteld – loopt de latere Chartist O'Brien op de beweging vooruit. In het door hem geredigeerde, voor arbeiders bestemde blad Poor Man 's Guardian schrijft hij verbitterd, dat "*hervormingen die de arbeiders niet van de tirannie van het kapitaal verlossen, als nutteloos moeten worden beschouwd*".

Daarvan uitgaande, verkondigen de woordvoerders van het Chartisme, dat er een ander soort van parlement moet komen en een ander soort van regering. Van een zogenaamde volksvertegenwoordiging, waarin uitsluitend vertegenwoordigers van de bourgeoisie zitten, zijn – zo betogen ze – uiteraard alleen maar maatregelen te verwachten, die voor de arbeiders waardeloos zijn. Het parlement van de kapitalisten dient volgens hen te worden vervangen door een parlement van de arbeiders. Dán zal er een beleid worden gevoerd, waarvan de arbeiders de vruchten zullen plukken.

Het Chartisme, met andere woorden, stelt zich *politieke* doeleinden. Voor de verwezenlijking daarvan ontketent het een *politieke* actie. Deze vindt grote weerklank, doordat de politiek getinte verwachtingen van vóór 1832 nog steeds worden gekoesterd.

Zeer velen zijn er nog altijd van overtuigd, dat de toestand van de arbeidersklasse aan de "slechte regering" moet worden geweten in plaats van aan de kapitalistische productiewijze. Natuurlijk huldigen in het bijzonder politiek denkende kopstukken zoals de voorvechters van het Chartisme een dergelijke opvatting. Doordat er zowel vóór als na de parlements hervorming van 1832 een parlement bestaat dat de arbeiders vijandig gezind is, worden dát parlement en dié regering nog steeds als de grote zondebokken aangewezen. Het Chartisme is om die reden *in zekere zin*

de wedergeboorte van de kiesrechtbeweging uit de jaren '20; maar dan in een veel en veel radicaler vorm en niet in bondgenootschap met de inmiddels tevreden gestelde bourgeoisie.

Niettegenstaande zijn puur politieke doeleinden is het Chartisme echter tegelijkertijd ook nog wat anders. Doordat het los van de burgerij optreedt en uitsluitend op de proletarische massa's steunt, die inmiddels veel talrijker zijn dan omstreeks 1820, krijgt het *tot op zekere hoogte* een revolutionaire trek. Aan de grieven van de arbeidersmassa's geeft het Chartisme onverholven uiting, aan de stuwkracht van die massa's dankt het de vurigheid van zijn optreden. Het nauwe contact tussen het Chartisme en de arbeiders leidt ertoe, dat aan zijn actie ook kracht wordt bijgezet met typisch proletarische strijdmiddelen. Sommige Chartisten beginnen te geloven dat hun politieke doel met één slag zou kunnen worden bereikt door middel van een algemene landelijke staking.

Veel van dit alles vormt de sterkte van het Chartisme, maar tevens ook zijn zwakte. Het Chartisme gaat namelijk mank aan een tweeslachtigheid. Als massabeweging vertoont het onmiskenbaar sociale trekken. Met zijn politiek streven versterkt het de parlementair-democratische illusie. Daarmee plaatst het zich in feite op de bodem van de *politieke* orde, op overeenkomstige wijze als de vakbeweging zich al eerder op de bodem van de bestaande *economische* orde heeft geplaatst.

Overigens is het Chartisme niet op de parlementaire klip gestrand. Het is niet aan zijn onbegrip voor de werkelijke functie van het parlement en van de zogenaamde democratie in de burgerlijke maatschappij bezwaken. Het is gespaard gebleven voor een soortgelijke teleurstelling als die van 1832, doordat het op andere wijze schipbreuk heeft geleden. Het is met een volslagen mislukking geëindigd ten gevolge van zijn tweeslachtigheid. De inwilliging van zijn – politiek niet eens zo overdreven – eisen is afgestuit op de sociale trekken van de Chartistenbeweging. Haar leiders doen de ervaring op, dat men bepaald niet de taal van de arbeiders moet spreken indien men toegang tot het parlement verlangt. Wat betreft de arbeiders die zich achter het vaandel van het Chartisme hebben geschaard, zij zijn door de politieke trekken van deze beweging afgeleid van een werkelijk klasse-optreden. In de periode van het Chartisme zijn zij weliswaar vol geestdrift en bereid om des-

noods de wapenen tegen hun uitbuiters op te nemen, maar ze zijn tegelijkertijd nog veel te zwak om eigen wegen te gaan.

Streven naar politieke emancipatie

Ook nadat de Chartistenbeweging van het politieke toneel verdwenen is, wordt er naarstig gestreefd naar wat men de emancipatie van de arbeidersklasse *noemt*, maar wat niet meer is dan haar *politieke* emancipatie, dat wil zeggen de opheffing van haar achterstelling in politiek opzicht. Met de opheffing van de kapitalistische productieverhoudingen en met de omverwerping van de burgerlijke instellingen heeft deze politieke emancipatie niets te maken. Integendeel, zij is – en vandaar dat het streven wijdverbreid en krachtig is – de onontkoombare consequentie van de burgerlijke democratie.

Eerst wanneer de politieke structuur van de maatschappij in ieder opzicht aan de economische structuur is aangepast, dat wil zeggen, eerst wanneer de volledige economische vrijheid door de volledige politieke vrijheid wordt gekroond, heeft de bourgeoisie de mogelijkheid haar feitelijke heerschappij over de arbeiders te rechtvaardigen met een verwijzing naar hun politieke mondigheid. De politieke emancipatie van de onderdrukte klasse stelt de bourgeoisie in staat haar onderdrukking te bemantelen met de juridische en parlementaire schijn. Vandaar dat de politieke emancipatie van de arbeidersklasse dan ook onvermoeid wordt nagestreefd door allerlei hervormers, die ook *dán* wanneer zij zichzelf "socialist" noemen, in wezen toch niets anders zijn dan *burgerlijke* hervormers. Dat deze hervormers zich verzekerd weten, niet enkel van de sympathie van de vakbeweging, maar vaak ook van haar daadwerkelijke steun, spruit daaruit voort, dat de vakbeweging in een voltooide burgerlijke democratie haar wezenlijke functies het best kan uitoefenen.

Dit alles heeft tot gevolg, dat in de tweede helft van de 19^e eeuw en in de eerste jaren van de 20ste eeuw allerlei bewegingen en stromingen ontstaan, waarin men

zowel bepaalde elementen van het Owenisme terug kan vinden als bepaalde elementen van het Chartisme. Zij zetten de lijn van het Owenisme voort in die zin, dat zij voor soortgelijke maatregelen ijveren als de *praktische* fabrikant Owen in zijn fabriek heeft toegepast, maar dat zonder warm te lopen voor de daarenboven door de *idealist* Owen op touw gezette en volledig mislukte ónpraktische experimenten. Zij zetten de lijn van de Chartisten voort in die zin, dat zij dezelfde droom koesteren als deze. Ook de aanhangers van de nieuw ontstane stromingen verwachten van een parlement waarin zij een zekere mate van invloed hebben, een verbetering van het arbeiderslot. Dat echter, zonder dat deze nieuwe stromingen of bewegingen voor het overige ook maar enigszins op de Chartistenbeweging lijken. Met het Owenisme hebben zij een stuk *praktijk* gemeen, zonder dat zij Owens illusies delen; met het Chartisme verbindt hen een overeenkomstige *illusie*, zonder dat zij ook maar iets gemeen hebben met de *praktijk* daarvan.

In Engeland ontstaan deze bewegingen de een na de ander binnen het tijdsbestek van een kwarteeuw. In 1881 sticht [H.M. Hyndman](#) de *Democratic Federation*, die – schrijft de historicus *C.D.H. Cole* – de politieke eisen van het Chartisme tot de hare maakt. In 1883 verschijnt de [Fabian Society](#) ten tonele, genoemd naar de Romeinse veldheer [Fabius Cunctator](#).⁵ Dit genootschap der Fabiërs is een intellectueel gezelschap, dat politieke hervormingen als een middel ziet om de klassenstrijd van de arbeiders te temperen. In 1891 richt [Keir Hardie](#) de [Independant Labour Party](#) (de Onafhankelijke Arbeiderspartij) op, die voortgaat op de weg die door de Fabiërs is gebaad. Tenslotte wordt in 1906 de [Labour Party](#) opgericht. Haar politici, aldus Cole, beschouwen het van meet af aan als hun taak om samen te werken met die politieke stroming die zich *liberaal* noemt en die zich beroept op die intellectuele woordvoerders van het ondernemersdom die gedurende een groot deel van de 19e eeuw onder andere voor een zo groot mogelijke politieke vrijheid, maar méér nog voor economische vrijheid en vrije handel hebben gepleit. Van deze liberalen wordt de zogenaamd socialistische Labour Party de erfgenaam en opvolgster.⁶ Maar géén van deze partijen, evenmin de zich later aandienende *Communistische Partij* – die zich slechts *schijnbaar* iets radicaler opstelt, maar desondanks zuiver parlementair optreedt – geniet ook maar in de verste verte een dergelijke steun als die welke ooit de Chartisten hebben genoten.

Op het tijdstip dat de nieuwe partijen beginnen op te treden – en zeker wanneer zij hun activiteiten eenmaal goed ontplooiën – heeft het historische toneel inmiddels een grondige wijziging ondergaan. De ontwikkeling van het kapitalisme heeft ertoe geleid, dat de politieke belangstelling van de arbeiders is verflauwd. De intellectuele woordvoerders van de "arbeiderspartijen" en de "linkse" partijleiders, die zich in het politieke bedrijf storten, klampen zich gretig vast aan de parlementaire illusies. Maar bittere ervaringen hebben de arbeiders almaar nuchterder gemaakt. Het parlementaire sprookje verliest dientengevolge voor hen hoe langer hoe meer zijn glans, ook al laten zij zich af en toe nog door een plotselinge schittering ervan verblinden.⁷ In het algemeen constateren zij, dat wat zich in de politieke arena afspeelt, nauwelijks nog de inhoud van hun bestaan raakt.

Noch de Labour Party, noch welke groepering ook, krijgt om die reden ooit weer een dergelijke massabasis als eens de Chartistenbeweging. Hoe verder de door de partijen nagestreefde – de kapitalistische productiewijze niet aantastende – politieke emancipatie van de arbeidersklasse voortschrijdt, des te duidelijker wordt het, dat het voor de arbeiders om iets ánders dan de *politieke* emancipatie gaat. Om die reden behoort het Chartisme als maatschappelijk verschijnsel tot het begintijdperk van de arbeidersbeweging. Het is in zijn oorspronkelijke vorm niet voor een herhaling vatbaar.

5. De uit een invloedrijk patricisch geslacht stammende Quintus Fabius Maximus kreeg de bijnaam van Cunctator (de talmer) omdat hij in de oorlog van Rome tegen Carthago de tactiek van het afwachten en uitputten van de vijand toepaste.

6. Tot op heden is in Engeland, naast de in wezen liberale Labour Party, de zich ook liberaal noemende [Liberal Party](#) blijven bestaan. Dat de eens invloedrijke liberale partij thans tot een derde-rangs partij is afgezakt, is juist een gevolg ervan dat de Britse "socialisten" zich feitelijk niet van deze liberalen onderscheiden.

7. Zo bijvoorbeeld in 1924 bij de vorming van het eerste Labour-kabinet, in 1946 bij het optreden van het derde Labour-kabinet of in 1947 bij de "nationalisatie" van de Britse kolenmijnen.

De Jakobijnse traditie

In de andere landen waar de kapitalistische productiewijze zich baan breekt, verloopt de ontwikkeling in grote lijnen op eendere wijze als in Engeland, maar de details ervan zijn uiteraard volkomen verschillend.⁸

Nadat in *Frankrijk* tussen 1789 en 1794 de burgerij een voorlopige zege behaalt, blijkt zij vooralsnog te zwak om terstond de vruchten daarvan veilig te kunnen stellen. Haar gematigde vleugel verdringt haar radicale stoottroep. Tegelijk daarmee steekt de contrarevolutie het hoofd op. Weldra zien de gematigden zich op hun beurt verdrongen door krachten van het verleden. Weliswaar kan de sociale omwenteling van de Franse samenleving niet meer ongedaan worden gemaakt, maar de uitbouw van een nieuwe politieke vorm stagneert. In 1814 wordt de oude monarchie van de Bourbons hersteld. Eerst zestien jaar later is de burgerij in staat een tweede stormloop te ondernemen. Weliswaar wordt het koningschap met de juli-revolutie van 1830 nog niet opnieuw afgeschaft. Maar de hertog van Orleans, die dan als Louis-Philippe op de troon wordt gezet, is in tegenstelling tot zijn voorgangers, in alle opzichten een marionet van de burgerij en hij wordt dan ook de *burgerkoning* genoemd.

De bewuste juli-revolutie maakt de overwinning van de bourgeoisie echter nog niet compleet. Op hetzelfde tijdstip ongeveer, dat de Britse kapitalisten hun adellijke tegenstanders van weleer, via de parlamentshervorming, voorgoed hebben uitgeschakeld, zijn de Franse kapitalisten van een dergelijke triomf nog ver verwijderd. In 1830 heerst in Frankrijk niet het industriële ondernemersdom maar het financiële kapitaal, dat zich minder met de productie, des te meer met speculatie bezighoudt. Terstond nadat in juli 1830 de kruitdamp van de barricaden is opgetrokken

wordt daar de nadruk op gelegd. "*Van nu af*", zo heet het, "*zullen de bankiers de lakens uitdelen.*" De man die dat zegt is de door Louis-Philippe tot minister van financiën benoemde [Jacques Lafitte](#). Hij is iemand die het weten kan, want hij is zelf bankier. De industriële bourgeoisie moet nog bijna achttien jaar wachten eer met de vervulling van haar politieke wensen een bescheiden begin wordt gemaakt. Oorzaak: de industriële productie is in Frankrijk minder ver gevorderd dan in Engeland. Gevolg: de tegenstellingen van de kapitalistische productiewijze treden in Frankrijk minder op de voorgrond; het verzet van de arbeiders tekent er zich nog lang niet zo scherp af.

De zwakte van de Franse bourgeoisie wordt niet weinig in de hand gewerkt door de kolossale verbreiding van het kleinbedrijf. Daarmee gaat ook een zwakte van het proletariaat gepaard. Doordat de arbeiders zelden in grote fabrieken zijn samengepakt, wordt een typisch proletarische strijdvorm als de staking in Frankrijk veel minder toegepast dan in Engeland, waar zowel vóór als tijdens het optreden van de Luddieten het stakingswapen veelvuldig wordt gehanteerd. Het een en het ander vormt mede de verklaring voor een verschijnsel, dat de Franse "arbeidersbeweging" kenmerkt vanaf het begin van haar ontwikkeling: het optreden van meer of minder geheime genootschappen van samenzweerders, die de maatschappij door middel van een soort van staatsgreep menen te kunnen omwentelen.

Niet een alom zichtbare, openlijk botsing van klassenbelangen en een daaruit voortspruitende onophoudelijke strijd staan aan de wieg van de Franse "arbeidersbeweging", maar de ondergrondse acties van ten dele tot de kleine burgerij, ten dele tot de handwerkers en ten dele tot de arbeiders behorende lieden. Het soort genootschappen dat zij vormen heeft aan het eind van de 18^e eeuw ook in Engeland bestaan. Dáár verdwijnen ze, zodra de arbeidersstrijd er oplaait. In Frankrijk, waar de strijd van de arbeiders zich trager en moeizamer ontplooit, blijven ze veel langer een politieke rol spelen.

Tot op zekere hoogte zijn deze genootschappen of de ermee verwante organisaties en groepen een kopie van de "*Vereniging tot verovering van de gelijkheid*" uit 1795/96. Deze vereniging wordt gesticht door *François Noël* (bijgenaamd *Gracchus*) [Babeuf](#), nadat de [Jakobijnen](#), dat wil zeggen zij die het radicale deel van de Franse burgerij vormen, door de contrarevolutie ten val zijn gebracht. De leden ervan zijn van

huis uit Jakobijnen en wat de vorm betreft lijkt de nieuwe vereniging op de voormalige Jakobijnenclub. Volstrekt Jakobijns is ook de door Babeuf en de zijnen gehuldigde opvatting, dat voor het weer op gang brengen van de revolutie een dictatuur moet worden ingesteld, die door vastberaden revolutionairen moet worden uitgeoefend. Maar het program van Babeuf gaat boven het oorspronkelijke program van de Jakobijnen uit. Het is niet slechts op de verwezenlijking van een radicale politieke democratie gericht, maar tevens op een omwenteling van de burgerlijke eigendomsverhoudingen. Met andere woorden: de samenzwering van Babeuf tegen het zogenaamde *Directoire* vertoont tegelijkertijd jakobijnse en proletarische trekken.⁹

Precies hetzelfde geldt van de genootschappen die kort na 1830 in Frankrijk ontstaan: de revolutie die zij trachten te bewerkstelligen is jakobijns van *vorm*. Aan het optreden van deze genootschappen is onverbrekkelijk de naam verbonden van [Auguste Blanqui](#) (1805-1881), als blanquisme wordt de stroming aangeduid die zij vertegenwoordigen.

Dit blanquisme is typisch een product van de 19e-eeuwse Franse samenleving, die daardoor wordt gekenmerkt, dat de burgerlijke omwenteling nog niet is voltooid en de proletarische revolutie nog zéér ver in de toekomst ligt. Het is een gedeels nog kleinburgerlijke samenleving, waarbinnen de moderne arbeidersklasse nog maar net precies ontstaan is en gedeeltelijk zelfs nog bezig is te ontstaan. Die samenleving wordt een tijdlang geschokt door de ene samenzwering na de andere, telkenmale gericht op het plegen van een staatsgreep. In die samenleving is niet de bevrijding van de arbeidersklasse aan de orde, maar haar *politieke* emancipatie. In zoverre lijkt de Franse situatie op de Britse. Maar in tegenstelling tot Engeland kan in Frankrijk – gezien de daar bestaande politieke en maatschappelijke verhoudingen – die politieke emancipatie niet langs parlementaire weg tot stand komen. De voorwaarden daarvoor dienen eerst door een omwenteling te worden geschapen, een omwenteling, waarmee de burgerlijke revolutie wordt voltooid en die de *echte* bourgeoisie werkelijk aan de macht brengt. In die omwenteling speelt het kleinburgerdom *nog* en speelt de arbeidersklasse *reeds* een rol, beide om voor de bourgeoisie de kastanjes uit het vuur te halen. Van die revolutie is het blanquisme in bepaalde opzichten de theoretische uitdrukking.

Het blanquisme maakt – typisch jakobijns – de doorvoering van de revolutie afhankelijk van het bestaan van "revolutionaire kaders". Het scheidt derhalve de massa van de "revolutionairen". Daarmee wordt zowel het politieke karakter van de bewuste revolutie onderstreept als de nog bescheiden betekenis van het proletariaat als proletariaat.

Als stroming in de "arbeidersbeweging" blijft het blanquisme in Frankrijk geruime tijd bestaan, ook nadat deze revolutie zich in februari 1848 heeft voltrokken. Twee oorzaken zijn daarvoor aan te wijzen. Ten eerste: het langzame tempo van de industrialisatie, waardoor hier bourgeoisie en proletariaat nog heel lang minder gewicht in de schaal werpen dan in veel andere burgerlijke staten. Ten tweede: de revolutie van 1848 maakt slechts het *terrein* voor de politieke emancipatie van de arbeidersklasse vrij en de politieke emancipatie zélf wordt nog maar nauwelijks of uiterst gebrekkig verwezenlijkt.

Tijdens de februari-omwenteling van 1848 bestijgen de arbeiders de barricaden. Niet om de fabrikantenklasse te bestrijden komen zij in actie, maar voor de burgerlijke republiek en de burgerlijke democratie. Zij fungeren als de onmisbare hulptroepen van de bourgeoisie. Hun optreden boezemt deze bourgeoisie – die nog allesbehalve zeker van zichzelf is – zoveel schrik in, dat zij zich terstond weer van de revolutie afkeert. Zij weigert de arbeiders de beloofde vruchten en ziet uit naar de eerste de beste gelegenheid om de werklieden duidelijk te maken wat hun plaats is binnen de burgerlijke orde. De gelegenheid doet zich voor in juni, vier maanden na het verjagen van Louis-Philippe. In de straten van Parijs gaan de troepen van generaal [Cavaignac](#) drie dagen lang met bloedig geweld de even dapper als tevergeefs weerstand biedende arbeiders te lijf.

Deze juni-slag tegen het nog jonge Franse proletariaat is de Franse tegenhanger van het Britse "bloedbad van Peterloo". Hij maakt op de Franse arbeiders even diepe indruk als de gebeurtenis van 1819 op de Britse. Maar in Frankrijk leidt dat niet terstond tot een typisch klasse-optreden, zoals in Engeland. Daarvoor ontbreken de voorwaarden, doordat het Franse kapitalisme nog altijd weinig is ontwikkeld en vooralsnog weinig ontwikkeld blijft.

Dit alles heeft op de Franse "arbeidersbeweging" een stevige stempel gedrukt. Als de geschrokken bourgeoisie het in 1848 door haar ingevoerde algemene kiesrecht weer ijlings afschaft, wordt dientengevolge het klimaat bestendig waarin het blanquisme gedijt. Tot in het laatste kwart van de 19^e eeuw is het in Frankrijk als belangrijke onderstroming van betekenis. Zijn invloed valt te bespeuren tot ver in de 20ste eeuw.

8. De belangrijkste uitzonderingen hierop vormen de VS, Rusland en China. Wij komen daarover nog te spreken.

9. François Noël Babeuf (1760-1797) werd vanwege zijn samenzwering tegen het Directoire ter dood veroordeeld. Op 27 mei 1797 werd het vonnis door middel van de guillotine voltrokken.

Syndikalisme en anarchisme

De betrekkelijk geringe omvang van de Franse bedrijven en de dientengevolge geringere betekenis van het stakingswapen verkleinden de behoefte aan een vakbewegingsapparaat naar Brits model. In Engeland springt met de stormachtige ontplooiing van het kapitalisme de onmisbare functie van de vakbeweging hoe langer hoe meer in het oog. Een dergelijk apparaat is – naar een woord van de Britse auteur [William Morris](#) – "*belast met de taak het menselijk deel van de machinerie der kapitalisten in goede arbeidsconditie te houden en die machinerie te vrijwaren van het gruis van de ontevredenheid*". Het is vanwege deze, gauw genoeg erkende functie, dat de Combinatiewetten in 1825 in Engeland worden ingetrokken, na een voor dat doel behendig gevoerde campagne van een zekere [Francis Place](#). In Frankrijk, met zijn overheersend kleinbedrijf en zijn patriarchale bedrijfsverhoudingen, blijven vakverenigingen verboden tot maar liefst 1884. Daarna komen ze van de grond. Maar zulke als in Engeland worden dan vooralsnog uitsluitend aangetroffen in die bedrijfstakken en in die delen van het land, waar de grote industrie de meeste vorderingen heeft gemaakt.

Als gevolg van het nog armetierige kapitalisme en de daardoor onvolledig ontwikkelde democratie, mede ook als gevolg van de daardoor levend gebleven jakobijnse revolutionaire tradities, neemt de vakbeweging elders in Frankrijk een andere vorm aan. Er ontstaat, wat in Frankrijk zelf het "*syndicalisme révolutionnaire*" wordt genoemd, wat in het Nederlands wordt aangeduid met de naam van "*syndicalisme*" of wel "*anarcho-syndicalisme*". Het is een richting in de vakbeweging, die om principiële redenen veel minder gecentraliseerd is dan de Britse, die er naar streeft zich antikapitalistisch op te stellen en die de "normale" taak van de vakbeweging in de burgerlijke maatschappij zoveel mogelijk uit de weg gaat. Zij verstaat zichzelf als

de kiem van een toekomstige samenleving, waarin naar haar zienswijze zelfstandige groepen van producenten de voortbrengingsmiddelen zullen beheren.

Haar praktische rechtvaardiging vindt deze stroming in de Franse toestanden. Haar theoretische rechtvaardiging vindt zij in de opvattingen en geschriften van de Rus [Michael Bakoenin](#) en van de Fransman [Pierre-Joseph Proudhon](#), dat wil zeggen in het *anarchisme*, aangepast aan de Franse realiteit.

De anarchistische stroming in de "arbeidersbeweging" is anti-parlementair en zij kenmerkt zich door een federatieve organisatievorm. Zij noemt zichzelf nadrukkelijk *anti-autoritair* of *libertair* en zij wil zich daarmee scherp onderscheiden van die strak georganiseerde "arbeiderspartijen" die parlementair en staats-socialistisch zijn en die gezamenlijk de sociaal-democratie vormen.

Het anarchisme verstaat onder "socialisme" iets totaal anders dan deze sociaal-democratie. Beide stromingen komen echter daarin met elkaar overeen dat zij allebei naar de verwezenlijking van hun "socialisme" streven, dat beide de maatschappij willen veranderen overeenkomstig hun denkbeelden, in plaats van hun denkbeelden te baseren op de verandering van de maatschappij. Noch de ene, noch de andere stroming heeft ook maar iets gemeen met de opvattingen van *Karl Marx*.

De sociaal-democratie – die de politieke emancipatie van de arbeiders op het oog heeft – wil langs parlementaire weg de politieke mogelijkheden scheppen om althans de voornaamste productiemiddelen te "*nationaliseren*", dat wil zeggen: in handen van de *staat* brengen. Volgens Marx heeft een dergelijke "nationalisatie" niets te maken met de opheffing van loonarbeid en kapitaal, niets te maken met de werkelijke, dat wil zeggen: door de klassenstrijd zich voltrekkende opheffing van de klassentegenstellingen, die tevens zal leiden tot het afsterven van de staat nadat het staatsapparaat is vernietigd.

Het anarchisme beschouwt het socialisme als een samenleving zónder staat. Niet dát is het verschil met Marx, zoals de anarchisten zelf ten onrechte veronderstellen. Wat hen van Marx scheidt is dit, dat zij de opheffing van de staat beschouwen als een *doel*, waarop de strijd van de arbeiders gericht zou moeten worden. Wat de anarchisten naar het inzicht van Marx over het hoofd zien bij hun strijd tegen iedere vorm van gezag, zowel dat van de staat als dat van kerk en godsdienst,

is dit, dat gezagsvormen, hetzij politieke, hetzij religieuze, altijd op de productieverhoudingen berusten, dat slechts met de omwenteling van de productieverhoudingen de gezagsverhoudingen verdwijnen die daaraan gekoppeld zijn en dat de omwenteling van de productieverhoudingen resulteert uit een maatschappelijke belangenstrijd en *niet* uit de strijd voor een maatschappelijk *ideaal*.

Zowel de sociaal-democratie als het anarchisme vertegenwoordigen een bepaalde verschijningsvorm van de "arbeidersbeweging". Beide verschijningsvormen danken hun ontstaan aan zeer bepaalde historische omstandigheden. De sociaal-democratie treedt op de voorgrond zodra in een reeds enigermate ontwikkeld kapitalisme de voorwaarden voor een politieke emancipatie van de arbeiders zijn geschapen. Het anarchisme is van betekenis zolang deze voorwaarden ontbreken, zolang het kapitalisme zwak is, zolang de werkende klasse zich nog niet of nog onvolledig tot het moderne proletariaat heeft ontwikkeld en zolang dientengevolge de werkelijke tegenstellingen binnen de burgerlijke samenleving nog gedeeltelijk versluierd blijven.

Dit alles verklaart waarom in landen met een snelle kapitalistische ontwikkeling – zoals onder andere Groot-Brittannië en Duitsland – het anarchisme nooit een factor van betekenis is geworden. Het verklaart tevens waarom het dat wél wordt in een land als Frankrijk, in een land als Italië of achter de Pyreneeën, waar de moderne vormen van het kapitalisme zich nog later aandienen dan waar ook in West-Europa.

In Frankrijk vindt het anarchisme na 1830 een even vruchtbare bodem als het blanquisme, waarmee het – niettegenstaande een ándere en op het oog niet-politieke theorie – een aantal treffende punten van praktische overeenkomst vertoont. Rijpend in hetzelfde sociale- en politieke klimaat, vat ook het anarchisme *in feite* de omwenteling die het voorstaat als een *politieke* revolutie op. Evenals het blanquisme scheidt het de werkende massa van de revolutionairen, die "zich voorlopig autoritair gedragen"¹⁰ en borg moeten staan voor het tot stand komen van een nieuwe orde van zaken overeenkomstig de anarchistische idealen.

Zo *extreem idealistisch* toont zich het anarcho-syndicalisme voor zover het optreedt als een soort van vakbeweging niet, omdat het in die hoedanigheid veel directer met het dagelijks leven van de werkenden te maken heeft. Desondanks: wanneer tegen het begin van de 20ste eeuw en vooral nadat deze eenmaal is aangebroken, de ontwikkeling van het Franse kapitalisme wat meer vaart krijgt, verdwijnt daarmee de situatie die zowel het blanquisme als het anarchisme heeft begunstigd en dan moet ook het anarchistisch georiënteerde syndicalisme stap voor stap het terrein prijsgeven aan een vakbeweging die "de praktijk van het pacteren" beoefent.

Snel gaat die verandering niet. In Frankrijk is zij eerst na de Tweede Wereldoorlog geheel voltooid. Alleen in Spanje behoudt het anarcho-syndicalisme zijn invloed op de "arbeidersbeweging" tot in onze dagen. Daar vertonen zich pas in de allerjongste tijd tekenen die op een verandering wijzen.

10. De tussen aanhalingstekens geplaatste woorden zijn letterlijk ontleend aan een tekst, die in het jaar 1870 door Bakoenin te Lyon is opgesteld en die bedoeld was om als manifest te worden verspreid. In een ander stuk verklaart hij dat er voor een revolutie slechts een "niet te talrijke staf" wordt vereist. Beide stukken worden uitvoerig geciteerd in *De Socialisten* van mr. H.P.G. Quack.

Teken aan de wand in Nederland

Buiten Frankrijk, Italië en Spanje is er in West-Europa van anarchisme voornamelijk nog sprake in Nederland. Niet eerder dan tegen het einde van de 19^e eeuw ontstaat hier een arbeidersbeweging doordat het kapitalisme er laat van de grond komt. De industriële groei dateert pas van na 1870. Voordien bestaat het Nederlandse kapitalisme vooral als handelskapitalisme en dat eerst recht sinds het wel degelijk industriële België zich van het noorden heeft afgescheiden. In plaats van een machinale productie in fabrieken is er een kwijnende huisnijverheid. Ten gevolge van een algehele economische slapte verkeren de onderste lagen van het volk in een uitzichtloze ellende, die geen oproerigheid teweeg brengt, maar doffe berusting.

Als met het begin van de industrialisering een werkelijk proletariaat begint te ontstaan, komt er in Nederland een type vakbeweging op, dat zo niet alle, dan toch een aantal trekken gemeen heeft met die welke men elders aantreft in de kapitalistische beginperiode. De structuur is los; de respectievelijke "bonden" hebben soms vrijwel uitsluitend het karakter van een stakingskas; de organisaties zijn geenszins berekend voor de taken die in de burgerlijke maatschappij wachten. Daarnaast vormen zich groepen welke meer of minder vage "socialistische" *ideeën* uitdragen, die regelrecht uit het buitenland zijn geïmporteerd.

De prille Nederlandse arbeidersbeweging noemt zich niet anarchistisch. Maar de economische achterstand, het nog grotendeels agrarisch karakter van het land, de zwakte van het kapitalisme en de daaruit voortspruitende zwakte van de arbeidende klasse verlenen die beweging een aspect, dat in tal van opzichten overeenkomt met de Franse uit het midden van de 19e eeuw. Eén van die punten van over-

eenkomst is bijvoorbeeld dit, dat zij niet alleen door vroeg-socialistische geschriften wordt beïnvloed, maar ook door een bepaald soort literatuur: in Frankrijk door de volksromans van [Eugène Sue](#), in Nederland door de werken van [Multatuli](#).

Wanneer het industriekapitaal zijn vleugels uitslaat, verschijnt ook in Nederland weldra een vakbeweging naar Brits model, naast en tegenover de reeds bestaande. De nieuwe, straf georganiseerde vakbeweging noemt zich "modern" om zich duidelijk te onderscheiden van de "ouderwetse". Eén van de eerste vakverenigingen van dit "moderne" type – en de hechtste – is de [Algemene Nederlandse Diamantbewerker Bond](#) (ANDB) onder leiding van [Henri Polak](#) en [Jan van Zutphen](#). Weldra komen er meer, zoals onder andere de Nederlandse Vereniging van Spoor- en Tramwegpersoneel met [Oudegeest](#) en [Petter](#) als bestuurders.

De nieuwe vakbeweging keert zich terstond tegen de spontaan ontwikkelde strijdtactieken van de oorspronkelijke organisaties. Ze verwijt deze, dat ze zich bezig houden met "*stakingsgymnastiek*". Het verwijt is een logisch gevolg daarvan, dat de "moderne" bonden – precies zoals hun Britse voorbeelden een eeuw eerder al – optreden als de verkopers van de *gedisciplineerde* arbeidskracht.

De maatschappelijke behoefte aan een dergelijk optreden verklaart het succes ervan. Als gevolg van dat succes boeten de vroegere bonden aan betekenis is. Omdat hun denkbeelden omtrent arbeidersstrijd onverenigbaar zijn met de werkzaamheid van de moderne vakbeweging in de kapitalistische samenleving, kunnen zij niet anders dan óf opgaan in de "moderne" organisaties en hun denkbeelden afzweren, óf vasthouden aan hun denkbeelden en het terrein van hun praktische werkzaamheid prijsgeven aan hun "moderne" concurrenten. Het één én het ander gebeurt, zij het niet altijd onmiddellijk en soms zelfs pas na geruime tijd. Het tempo van de kapitalistische ontwikkeling is op dit alles van invloed; eveneens van invloed is de branche waarin de "ouderwetse" organisatie werkzaam is.

Voor zover er wordt vastgehouden aan oorspronkelijke revolutionaire opvattingen, gaat het daarbij om zulke, die op de drempel van de kapitalistische samenleving gestalte hebben gekregen en derhalve alles met een "socialistisch" *ideaal*, maar hoe langer hoe minder met de werkelijkheid van het arbeidersbestaan te maken hebben. Voor zover die opvattingen, die feitelijk altijd reeds aan het anarchisme

verwant zijn, veranderingen ondergaan, komen deze slechts hierop neer, dat het anarchisme op een wat later tijdstip ronduit wordt beleden.¹¹ De aanhangers van dat anarchisme gaan bij hun – soms heel treffende en scherpe – kritiek op de "moderne arbeidersbeweging" daar niet theoretisch bovenuit, zij doen theoretisch een stap terug doordat hun stroming wortelt in verhoudingen die nog nauwelijks kapitalistisch zijn, verhoudingen die elders – bij wijze van spreken – al "eergisteren" zijn opgeruimd, in Nederland daarentegen "gisteren" nog hebben bestaan.

Inmiddels gaat de kapitalistische ontwikkeling hier met rasse schreden voorwaarts. De achterstand op andere kapitalistische landen wordt snel ingehaald. Als gevolg daarvan treden spanningen op, die zich in 1903 ontladen in een hevig sociaal onweer. Het is bij het transportwezen dat de bliksem inslaat. Bij het licht daarvan worden – héél even – tegenstellingen zichtbaar, die zich eerst jaren later in volle scherppte zullen vertonen.

In januari 1903 ontstaat er een hevige onrust onder de Amsterdamse haven- en transportarbeiders. Die onrust maakt zich vervolgens meester van het spoorwegpersoneel. Een spoorwegstaking dreigt. Van een dergelijke staking zijn de bestuurders van de Nederlandse Vereniging van Spoor- en Tramwegpersoneel, Petter wel in de eerste plaats, allesbehalve voorstander. Desondanks neemt deze bond van die staking tóch de leiding, omdat hij, onder druk van de leden niet anders kán.

Niet door toedoen van de "leiders" maar door de strijd lust van machinisten en conducteurs, lijnwerkers en rangeerders komt het tot de tot dan toe grootste krachtmeting tussen de jonge Nederlandse arbeidersklasse en de jonge Nederlandse bourgeoisie. Het treinverkeer wordt volledig lamgelegd. De directies van de twee spoorwegmaatschappijen¹² gaan vrijwel onmiddellijk door de knieën voor de eisen van het personeel.

Kort daarna presenteren de hevig geschrokken ondernemers en de niet minder geschrokken regering aan de arbeiders de rekening. De directies straffen hen die bij de staking een rol van betekenis hebben gespeeld met ontslag. De regering dient bij het parlement voorstellen in, die stakingen van overheidspersoneel en semi-overheidspersoneel in de toekomst onmogelijk moeten maken. Ze zijn tot op heden bekend gebleven als de zogenaamde *worgwetten*.

Tegen deze worgwetten roepen alle bestaande organisaties van de "arbeidersbeweging", zowel de politieke organisaties als de vakbonden, de arbeiders in het geweer. Het is waar, dat de bestuurders van de spoorwegvakbond tegen de staking gekant zijn en het is ook waar, dat de top van de vakbeweging het stakingswapen hoofdzakelijk als *stok achter de deur* hanteren wil. Maar een stok achter de deur waarvan vast staat dat hij niet tevoorschijn mag worden gehaald, is geen stok achter de deur meer. Hij verliest zijn betekenis indien de stakingsvrijheid wettelijk wordt ingeperkt. Daarom bereiden de organisaties een tweede staking voor, een *politieke* staking ditmaal, die aan de heersende klasse duidelijk zal moeten maken, dat de "arbeidersbeweging" zich een aantasting van de stakingsvrijheid niet laat welgevalen. Deze tweede staking, uitgeroepen tijdens de behandeling van de worgwetten in de Tweede Kamer, wordt een daverende mislukking.

In de weken die aan het parlementaire debat voorafgaan, ontstaat de grootst mogelijke verwarring doordat de politieke leiders voor de eventuele gevolgen van de actie terugschrikken. Zij geven zich er plotseling rekenschap van, dat zo er werkelijk gevolg wordt gegeven aan de voorgenomen stakingsoproep voor het spoorwegpersoneel, die oproep wel eens het sein zou kunnen worden voor een landelijke *algemene* staking. Dan zouden niet meer alleen de worgwetten de inzet vormen, maar zou in feite de heerschappij van de burgerlijke klasse *als zodanig* in het geding komen. Dat is heel iets anders en ook heel wat méér dan dit soort organisaties – die zelf een onderdeel van de burgerlijke samenleving vormen en die zich geen ander doel stellen dan de politieke emancipatie van de arbeidersklasse langs parlementaire weg – voor ogen zweeft. De politieke leiders en de topfiguren uit de vakbeweging krijgen hoe langer hoe meer het gevoel, dat zij zich op een hellend vlak bevinden. Wat nu?, zo vragen zij zich af.

"Wat nu?", zo luidt ook de veelzeggende titel van een beschouwing in het dagblad *Het Volk*, waarmee mr. P.J. Troelstra, de leider van de sociaal-democratie, van de stakingsplannen afstand neemt. Zoals hij denken en handelen zeer veel sociaal-democratische politici en vakbondsbestuurders, ook al heerst er in diverse afdelingen van de spoorwegvakbond een andere geest.

De voorbereiding van de staking berust bij een "Comité van Verweer", waarin niet alleen de SDAP en de "moderne" vakbeweging vertegenwoordigd zijn, maar

ook de anarchisten en de "oude" bonden van een steeds duidelijker syndicalistische signatuur. Een sterke stroming in dat comité is er vóór om meteen maar een *algemene* staking te proclameren en de actie niet tot een spoorwegstaking te beperken. Om die reden dient *Wessels* van de "moderne" spoorwegvakbond een motie in van minder wijde strekking: uitroeping van een staking van de spoorwegarbeiders en van arbeiders in andere vakken, voor zover nodig om de beweging te doen slagen. Ziende dat een staking niet meer te vermijden is, kiest hij voor wat hij beschouwt als het kleinste van twee kwaden. Alleen de vertegenwoordiging van de diamantbewerkersbond is tegen. De SDAP, ofschoon ook tegen een dergelijke beperkte staking, stemt vóór de motie-Wessels, omdat zij zich "als arbeiderspartij niet onmogelijk wil maken".¹³

De staking die begint in de nacht van 4 op 5 april 1903, is mede als gevolg van de bestaande aarzelingen en de gestichte verwarring een bij voorbaat verloren zaak. Van bovenaf en halfslachtig op touw gezet, wordt zij – tot grote woede van de betrokken arbeiders – ook van bovenaf zo snel mogelijk beëindigd.

Beide stakingen echter, zowel de eerste als de (mislukte) tweede, hebben grote historische betekenis. Samen vormen zij, niet slechts voor de Nederlandse, maar voor de gehele arbeidersbeweging, een teken aan de wand. De staking van januari 1903 brengt voor het eerst de tegenstelling aan het licht tussen de "moderne" vakbeweging en haar leden, tussen de "arbeidersbeweging" en de beweging van de arbeiders. Voor het eerst althans in volle scherppte. Dat de vakbeweging haar leden trotseert, tegen hun uitgesproken wil de strijd verwerpt en die met inspanning van alle krachten tracht te voorkomen, tenslotte, als het niet anders kan niettemin de leiding van die strijd neemt om haar positie niet in gevaar te brengen, dat alles wordt pas veel later in de 20ste eeuw een "normaal" verschijnsel. Maar reeds in 1903 doet het zich voor. Kijkend naar de gebeurtenissen uit het eerste woelige kwartaal van dat jaar, ziet men de ontwikkeling van de beweging der arbeiders als door een vergrootglas.

De tweede staking (van april) is even leerzaam, omdat het optreden van de sociaal-democratie haar in de grond van de zaak *burgerlijke* karakter blootlegt. Deze sociaal-democratie wil niets anders tot stand brengen dan dat, waarmee vooruitziende fabrikanten – zoals Owen in Engeland en [Van Marken](#) in Delft – of vooruit-

strevende politici – zoals de Nederlandse liberaal [Van Houten](#) – al een begin hebben gemaakt, te weten: een verbetering van de arbeidsvoorwaarden en levensomstandigheden van de werkende klasse, alsmede haar geestelijke verheffing, opdat haar leden aldus tot volwaardige burgers van de kapitalistische staat worden. Voor zover de sociaal-democratie de burgerlijke staat kritiseert en in het krijt treedt voor wat zij "echte democratie" noemt, geldt haar kritiek niet de burgerlijke staat zélf, maar wat zij als de "tekortkomingen" daarvan beschouwt. Zij is op niets anders uit dan een *modernisering* van het kapitalisme. Dat sommigen in haar gelederen die modernisering met radicale middelen proberen te bereiken, verandert aan haar *wezen* niets.

Het beleid van Troelstra in 1903 – zo men wil: de afwezigheid van een beleid – veroorzaakt een felle inwendige partijstrijd, die in 1909 op een in Deventer gehouden partijcongres tot een splitsing voert. Ook die is een teken aan de wand. Die splitsing in Nederland is de eerste binnen de internationale sociaal-democratie. Er zullen in andere landen en later ook nog weer in Nederland nog vele soortgelijke splitsingen volgen als even zovele symptomen van een crisis, waarvan het burgerlijk karakter van deze sociaal-democratie ten grondslag ligt.

Alvorens daar kort bij stil te staan, dienen wij eerst de draad van ons betoog weer op te vatten en daarbij aandacht te besteden aan twee gebeurtenissen waaraan wij tot dusver stilzwijgend voorbij zijn gegaan. Van de ene is sprake in Engeland in de periode die valt tussen het einde van de Chartistenbeweging en de opkomst der politieke hervormingspartijen. De andere voltrekt zich in Frankrijk op het tijdstip, dat de ontwikkeling van het kapitalisme in Nederland zo ongeveer begint.

11. De oudste organisatie van socialisten in Nederland noemt zich niet anarchistisch, maar sociaal-democratisch. Het is de Sociaal Democratische Bond. Zijn onbetwiste leider en voornaamste propagandist [F. Domela Nieuwenhuis](#) zal zich pas jaren later, in 1898, anarchist noemen. Toch verschilt de F.D.N. van ná 1898 nauwelijks van de vroegere.

12. Na een gedwongen fusie van enkele kleinere maatschappijen bestaan in 1903 de Hollandse IJzeren Spoorweg Maatschappij en de Staatsspoorwegmaatschappij nog naast elkaar. Pas in 1917 worden de N.S. gevormd.

13. Gegevens ontleend aan: A.J.C. Rüter, *De spoorwegstakingen van 1903*, blz. 489. Rüter baseert zich op notulen van het SDAP-bestuur.

De Internationale Arbeidersassociatie

Eind september 1864 wordt tijdens een grote meeting in de St. Martins Hall te Londen de *Internationale Arbeidersassociatie* gesticht. Zij komt niet uit de lucht vallen, noch is zij de eerste vereniging die de "arbeidersbeweging" in diverse landen zoekt te bundelen. Een Internationaal Comité – dat overigens in 1864 nog steeds bestaat – en ándere internationale associaties zijn er aan voorafgegaan. Geen daarvan is een lang leven beschoren geweest; geen daarvan heeft veel sporen nagelaten. Met die, welke na haar oprichting in genoemd jaar praktisch tot 1872 en formeel nog een klein aantal jaren langer heeft bestaan, loopt het anders, niet doordat ze hechter en weldoortimmerder is, maar juist doordat zij dat *niet* is en evenmin beoogt te zijn.

Niet meer dan een uiterst losse band scheidt zij tussen organisaties en stromingen van zéér uiteenlopend gehalte en karakter, die zij juist als gevolg van die losheid enige tijd bijeen kan houden. Zij overkoepelt ze, in die zin dat zij voor onderlinge contacten en uitwisseling van opvattingen, alsmede voor enkele interne congressen zorgt, die ertoe bijdragen deze contacten te verstevigen en de uitwisseling van zienswijzen te vergemakkelijken. Zo zij wel eens, om propagandistische kracht te ontwikkelen, de schijn op zich laadt een soort van internationale *generale staf* van de arbeidersbeweging te zijn, in feite is zij dat niet.

Kort na haar oprichting richt zij zich tot de arbeiders van alle landen met een door Marx ontworpen *Adres*, waarin zij kennis geeft van haar tot stand komen. Dat *Adres* ontleent zijn betekenis daaraan, dat het géén program van actie is, maar een historisch overzicht van de lotgevallen van de arbeidersklasse sedert haar ontstaan, een uiteenzetting van datgene wat de arbeidersklasse is en wat haar tegen-

stelling tot de bezittende klasse uitmaakt. Dat alles aan de hand van de feitelijke situatie van dat ogenblik. Want zoals men het kan verwachten van een samensteller die géén idealen wil verkondigen, maar van de gegeven maatschappelijke werkelijkheid wil uitgaan, bevat het Adres géén oproep tot verwezenlijking van de een of andere vorm van "socialisme". In plaats daarvan houdt het de arbeiders de spiegel van hun eigen situatie voor.

Bij het Adres worden – eveneens in hoofdzaak door Marx geschreven – statuten gevoegd. In de eerste zin daarvan wordt er de nadruk op gelegd, dat *de bevrijding van de arbeidersklasse slechts het werk van de arbeidersklasse zélf kan zijn*. Even verder heet het, dat de economische onderdrukking van de arbeiders door degenen die productiemiddelen bezitten, de basis vormt voor alle bestaande vormen van knechtschap, maatschappelijke ellende en politieke afhankelijkheid en dat het derhalve op de *economische* bevrijding van de arbeidersklasse aankomt, welke bevrijding een *sociale* zaak is.

De Internationale Arbeidersassociatie ontleent haar historische betekenis vooral aan de verbreiding van deze direct uit de kapitalistische verhoudingen getrokken conclusies. Dat zij ze verbreiden kán, spruit daaruit voort, dat zij er, bij een opleving van de stakingsactiviteit in verscheidene landen, met succes in slaagt een internationale solidariteit van de grond te krijgen. Dát verleent haar gezag en maakt dat naar haar opvattingen geluisterd wordt, ook dan wanneer deze nog op geen stukken na worden verstaan. Hoe tijdgebonden haar praktische werkzaamheid ook is, daarop is haar autoriteit gebaseerd. Maar als de arbeidersstrijd zich verder ontwikkelt, zich verscherpt en nieuwe vormen aanneemt, wordt het hoe langer hoe duidelijker, dat het lot van de arbeidende klasse en het verloop van de klassenstrijd niet afhangt van dergelijke instellingen als de Internationale Arbeidersassociatie of kortweg *De Internationale*.

In het bijzonder in Frankrijk gebeuren dingen die dat onderstrepen. Zij doen niet alleen beseffen aan welke voorwaarden de zelfbevrijding van de arbeiders is gebonden, zij luiden tevens het einde van de *Internationale* in. De praktijk dwingt tot een, tot dusver opzettelijk zoveel mogelijk vermeden stellingname. De losse samenwerking van uiteenlopende richtingen valt niet langer voort te zetten. Op een in 1872 in Den Haag gehouden congres valt zij uiteen. Nadat haar zetel van Londen

naar New York is verplaatst, ver van de in Europa woedende richtingenstrijd, sterft zij een natuurlijke dood.

De Commune van Parijs

Zeven jaar nadat in het Stichtingsadres van de Internationale Arbeidersassociatie wordt verkondigd, dat de bevrijding van de arbeidersklasse alleen maar het werk van de arbeidersklasse zélf kan zijn, breekt in Parijs een revolutie uit, die volkomen verschilt van alle voorgaande revoluties in de geschiedenis. Vele tijdgenoten, in Parijs zelf, in Frankrijk en daarbuiten, beschouwen haar als het werk van de Internationale. Zij is dat niet. Zij is het werk van de proletarische massa's in de Franse hoofdstad, die handelen op *eigen* initiatief en niet op aanstichting van welke organisatie ook.

Het is de 18^e maart 1871 dat zij in beweging komen, terwijl Parijs belegerd wordt door Duitse troepen. Negen maanden tevoren is de Frans-Duitse oorlog uitgebroken, waarin Frankrijk – op dat moment een keizerrijk onder Napoleon III¹⁴ – de ene verpletterende nederlaag na de andere lijdt. Als gevolg van deze nederlagen heeft de Franse bourgeoisie van het keizerrijk schoon genoeg. Op 4 september 1870 wordt de republiek hersteld¹⁵, die er evenwel niet in slaagt de oorlog te beëindigen. In oktober, en opnieuw in januari 1871, klinkt in de Parijse straten de kreet "*Leve de Commune*". Zij die hem aanheffen denken daarbij aan de *jakobijnse* commune van 1792. Zij zien zich de voet dwars gezet door de gematigde republikeinen, die wel de val van Bonaparte hebben gewenst, maar als de dood zijn voor de radicalen en voor iedere vorm van radicalisme.

Als er, nog geen twee maanden later, wederom "*Leve de Commune*" wordt geroepen, is dat het begin van een omwenteling, die de jakobijnse *vér* achter zich laat. Zij houdt een volslagen breuk in met alle burgerlijke instellingen en met alle vormen van burgerlijke heerschappij.

In het al geruime tijd door vijandelijke legers ingesloten Parijs is hoe langer hoe meer de opvatting gerijpt, dat de een paar maanden tevoren uitgeroepen republiek een ándere republiek moet worden dan die van 1848. De arbeidersbevolking wil niet de republiek zonder méér, zij wil de *sociale republiek*. De door de reactionair *Thiers* geleide republikeinse bourgeoisregering, die zich met de Nationale Vergadering bij de nadering van de Duitsers in Versailles heeft gevestigd, weet het maar al te goed. Daarom laat Thiers op de 18e maart militairen een poging doen zich meester te maken van de in Parijs aanwezige kanonnen. Voor de Parijse bevolking is dat het sein tot haar verzet. Zij neemt de macht en daarmee haar eigen lot in eigen handen. Vervolgens scheidt zij iets volkomen nieuws.

Tot dusver hebben in iedere omwenteling de revolutionairen zich voor de verwezenlijking van hun doeleinden bediend van de oude staatsmachine. Ditmaal gebeurt dat niet. Nog vóór de Commune-opstand uitbreekt wordt in het gebied van Parijs de *Nationale Garde* georganiseerd. Aan het hoofd daarvan komt een comité te staan, waarvan de leden door de garde zelf kunnen worden benoemd en ook door de garde kunnen worden afgezet zodra zij niet langer haar vertrouwen genieten. Ongeveer tezelfdertijd komt het stadsbestuur bij een *Centraal Comité* te berusten, dat allerminst uit revolutionairen bestaat, maar uit gematigde kleinburgers, die hoogst verbaasd zouden zijn geweest, indien men ze begin maart ervan zou hebben beschuldigd, dat ze revolutie wilden maken. Niettemin neemt dit comité, van het moment af dat het zich met de Parijse bevolking tegen Thiers teweerstelt en meegesleept door de gebeurtenissen, een reeks hoogst revolutionaire maatregelen. Vervolgens draagt het alle macht over aan de op 26 maart door de bevolking gekozen Commune, die vrijwel geheel bestaat uit arbeiders of directe vertegenwoordigers van de arbeiders en die zich bij al haar maatregelen en besluiten geheel door het arbeidersbelang laat leiden.

Wat deze Commune kenmerkt, is hetzelfde als waardoor zich het Comité van de Nationale Garde onderscheidt: alle gekozen leden kunnen ieder ogenblik door hun kiezers worden afgezet of teruggeroepen, wanneer zij bij het vervullen van de hun opgedragen taak tekortschieten of om andere redenen hun vertrouwen verliezen. De Commune is géén parlement, ze wil een arbeidend lichaam zijn, dat bepaalde taken verricht. Haar karakter is niet jakobijns, maar proletarisch.¹⁶

De commune neemt allereerst een tweetal maatregelen omtrent huren en schulden, die erop zijn gericht de nood te lenigen waarin de Parijse arbeidersklasse verkeert. De burgerlijke discipline waaraan de Nationale Garde onderworpen was, wordt afgeschaft. Deze verliest daarmee haar militair karakter en wordt van een werktuig der onderdrukking van de arbeiders tot een instrument voor de revolutionaire verdediging. De Commune schaft voorts de nachtarbeid af, heft de bank van lening op en bereidt de onteigening van de productiemiddelen voor, waarmee ook een begin wordt gemaakt. Zij ruimt niet een *bepaalde vorm* van klassenheerschappij uit de weg, maar de klassenheerschappij *zélf*. Zij is niet een zeker soort *regering*, zij is het resultaat van de strijd van de producerende tegen de uitbuitende klasse, zij is de vorm waarin de arbeiders – en niet de blanquisten of de proudhonnisten – de macht uitoefenen; zij is de eindelijk ontdekte vorm waarin de economische bevrijding van de arbeid zich voltrekken kan.

Het is om deze reden, dat het officiële Frankrijk van de bourgeois, met alle machtsmiddelen waarover het na een verloren oorlog nog beschikt en met welwillende toestemming van de bezettingstroepen, zich tegen de Commune keert. Na een bestaan van honderd dagen gaat zij ten onder aan het reactionaire geweld.

Van betekenis is de Commune-opstand in de eerste plaats, omdat zij aantoonde dat de arbeidersklasse het staatsapparaat van de bourgeoisie niet eenvoudig in bezit kan nemen om het voor haar eigen doeleinden te gebruiken, aangezien de arbeidersmacht iets geheel anders is dan de regeringsvorm van de burgerlijke parlementaire democratie. In de tweede plaats laat de Commune zien, dat de Parijse arbeiders geen revolutie maken omdat zij revolutionairen *zijn*, maar revolutionair *worden* doordat zij revolutie maken. Niet een "*revolutionair bewustzijn*" brengt hen ertoe de burgerlijke verhoudingen om te wentelen, maar tegelijk met het omverwerpen der burgerlijke verhoudingen revolutioneren zij hun bewustzijn.

Eén van de geschiedschrijvers der Commune, de Fransman *Talès*¹⁷, constateert, dat zij tot stand komt zonder dat er ook maar één vastberaden partij is die er de stoot toe geeft, haar program ontvouwt of aan de spits van de massa's marcheert.

Het zijn de massa's zelf die door middel van de Commune aan hun wensen en verlangens een maatschappelijke vorm geven.

Het betreft hier twee feiten, waarvoor de, in de grond van de zaak, burgerlijke "arbeidersbeweging" in het geheel geen oog heeft. Ofschoon zij de Commune verheerlijkt, gaat deze "arbeidersbeweging" een totaal andere weg dan die, welke destijds door de Parijse arbeiders is ingeslagen.

14. Napoleon III (Louis Bonaparte) is een neef van Napoleon I. Op 2 december 1852 wordt hij keizer, nadat hij door middel van een staatsgreep een einde heeft gemaakt aan de in 1848 uitgeroepen (tweede) republiek.

15. De z.g. *Derde Republiek*, die bestaan heeft tot aan de capitulatie van Frankrijk in de zomer van 1940.

16. Over het karakter van de Commune is later nogal wat getwist. Sommigen hebben haar blanquistisch, anderen hebben haar proudhonnistisch genoemd. Zij was noch het één, noch het ander, al waren – uiteraard – sommige Commune-leden aanhangers van Blanqui en anderen weer van Proudhon. Dit soort getwist onderscheidt zich in niets van het huidige getwist over de vraag of een staking wel "wild" is, indien sommige in een stakingscomité gekozen arbeiders lid zijn van de [CPN](#) of een andere politieke partij.

17. C. Talès, *La Commune de 1871*, Paris, blz. 91 e.v.

Burgerlijke oppositie

Het streven naar de *politieke* emancipatie van de arbeiders, dat wil zeggen: het streven naar de voltooiing van de burgerlijke democratie, is in de voornaamste West-Europese industrielanden het wezenlijke kenmerk van de sociaal-democratie. Dat algemene streven hebben de diverse sociaal-democratische partijen met elkaar gemeen, hoezeer zij overigens ook sterk verschillen voor wat betreft hun bijzonderheden.

Hun gemeenschappelijk *wezen* bevordert de onderlinge samenwerking van deze partijen, maakt het mogelijk ze te verenigen in een nieuwe "internationale arbeidersassociatie". Deze, de *Tweede Internationale* genoemd, wordt in 1889 gesticht. Van haar oprichting af heeft zij het karakter van een internationale burgerlijke oppositie, van een organisatie die zich weliswaar tegen burgerlijke, half-burgerlijke of nog geenszins burgerlijke *regeringen* keert, maar allerm minst tegen de burgerlijke samenleving.

Dat deze Tweede Internationale, hier sterker, daar wat minder sterk, iets totaal anders *schijnt* dan zij werkelijk is, spruit daaruit voort, dat de aangesloten partijen zich in de respectievelijke landen tot de politieke strijd scharen onder sterk verschillende omstandigheden. In de Franse republiek bijvoorbeeld wordt de burgerlijke democratie – ofschoon zij een paar maal in een gevaarlijke crisis raakt – na de nederlaag van de Commune-opstand voortdurend verder uitgebouwd. Juist de ondergang van de Commune maakt die uitbouw mogelijk. Aan de arbeidersklasse is zulk een zware slag toegebracht, dat zij voorlopig niet in staat is zich te roeren. Dat betekent, dat de bourgeoisie niet bang hoeft te zijn dat ieder stukje democratisering onmiddellijk gepaard zal gaan met radicalisering van de werkenden. Zij kan

de politieke structuur van haar maatschappij aanpassen aan de economische structuur daarvan, zonder daarbij te worden opgeschrikt door het in beweging komen van de massa's.

Een dergelijke situatie, vol politieke mogelijkheden tot democratisering, leidt als vanzelf tot een nauwe samenwerking tussen het vooruitstrevende deel van de bourgeoisie en de sociaal-democratie. De laatste verliest daarbij hoe langer hoe meer haar radicale schijn. Van de mogelijkheden (in het Frans: *possibilités*) die zich voor haar voordoen maakt zij niet alleen een gretig gebruik, zij verheft het hanteren daarvan ook tot een theorie. De naam ervan is van het Franse woord voor *mogelijkheden* afgeleid: *possibilisme*. Het is niet het possibilisme dat tot de samenwerking tussen de vooruitstrevende burgerij en de – eveneens burgerlijk-vooruitstrevende – sociaal-democratie voert. Het is omgekeerd deze natuurlijke samenwerking die de theorie van het possibilisme doet ontstaan.

Eén van de consequenties ervan is uiteraard de deelneming aan de regering. Daarvan is voor het eerst sprake wanneer de "socialist" [Millerand](#) in 1899 toetreedt tot het [kabinet-Waldeck-Rousseau](#). Het feit geeft op dát moment (nog) aanleiding tot felle discussies, niet alleen in Frankrijk zelf, maar in tal van partijen van de Tweede Internationale. De vraag komt daar aan de orde of een "socialist" minister van een burgerlijke staat mag worden, of het streven naar het ministerschap (als *ministerialisme* aangeduid) niet dient te worden verworpen.

Dat deze vraag gesteld wordt komt doordat bij de sociaal-democratie zelf onklarheid heerst omtrent haar eigen wezen. Die onklarheid wordt hierdoor veroorzaakt, dat zij voor haar radicaal-burgerlijk streven naar politieke emancipatie de steun van de proletarische massa zoekt. Om die te verkrijgen presenteert zij zichzelf als een proletarische beweging. Anders uitgedrukt: zij verschijnt op het politieke toneel in een proletarische maskerade. Maar nog geen kwarteeuw nadat het debat over het ministerialisme oplaait is het overal verstomd. De natuur blijkt wederom sterker dan de leer, óók in Duitsland, waar de tegenstanders van het ministerialisme zich aanvankelijk het krachtigst laten horen.¹⁸

In dat Duitsland verschilt de situatie grondig van de Franse. Gedurende de tweede helft van de 19^e eeuw maakt het land een snelle industrialisatie door. Het Duitse kapitalisme ontwikkelt zich daarbij tot het machtigste kapitaal op het Europese vasteland. Maar de politieke verhoudingen in Duitsland ontwikkelen zich niet tot de moderne vorm van de burgerlijke samenleving. Nadat in 1848 in Frankrijk de februari-revolutie uitbreekt, worden in maart van dat jaar in Duitsland pogingen in het werk gesteld om ook daar een werkelijk bewind van de bourgeoisie te vestigen. Ze lopen op weinig of niets uit. Duitsland blijft een land met absolute vorstendommen, waarin weliswaar de bourgeoisie de belangrijkste rol vervult, maar waarin daarnaast de adel (het zogenaamde jonkerdom) de politieke toon aangeeft. In feite wordt in Duitsland de burgerlijke revolutie pas voltrokken in november 1918.

In een dergelijk Duitsland, waar de regeringen niet uitgesproken burgerlijk zijn, waar de burgerij de macht met het jonkerdom moet delen, is de positie van de sociaal-democratie vanzelfsprekend anders dan in Frankrijk. Doordat de echte burgerlijke democratie in Duitsland ontbreekt is de sociaal-democratie er niet geroepen, samen met een vooruitstrevend burgerdom die burgerlijke democratie uit te bouwen. Dientengevolge wekt de Duitse sociaal-democratie een radicalere *schijn* dan elders. Als de tot het jonkerdom behorende Duitse kanselier [Von Bismarck](#) haar door middel van zijn beruchte *socialistenwet* buiten de wet stelt, wordt die radicale schijn nog versterkt en die schijn blijft haar aankleven nadat later die socialistenwet weer wordt ingetrokken en zij de kans krijgt deel te nemen aan het parlementaire spel.

Van dat moment af aan kan men binnen de Duitse partij hoe langer hoe duidelijker drie stromingen onderscheiden: een *reformistische*, dat wil zeggen hervormingsgezinde, vleugel, een *radicale* vleugel en een *centrum*, dat lang de indruk wekt tegen de radicalen aan te leunen en dat schijnbaar de partij beheerst. Dat heeft tot gevolg, dat de breuk tussen de diverse richtingen, in Nederland al een feit in 1909, in Duitsland wordt uitgesteld. Zij voltrekt zich eerst tijdens de eerste wereldoorlog.

Bij het uitbreken daarvan komt ook in Duitsland het ware karakter van de sociaal-democratie ondubbelzinnig vast te staan, blijkt zij ook daar onmiskenbaar de burgerlijke oppositie, die weliswaar de regering en de heersende klasse kritiseert maar haar geenszins omver wil werpen en die zich onvoorwaardelijk naast hen schaart zodra de kapitalistische belangentegenstellingen tot een gewapend conflict leiden.

Het is een houding die door *alle* sociaal-democratische partijen wordt aangenomen. Overal, ook in de neutrale, niet aan de oorlog deelnemende staten, scharen de sociaal-democratische partijen zich aan de kant van de nationale bourgeoisie. De Tweede Internationale is daarmee dood. Zij overlijdt niet doordat zij haar eigen wezen ontrouw wordt of "verraad" pleegt aan haar "socialisme". Wat zij van haar geboorte af onder "socialisme" verstaat is niets anders, zoals men gezien heeft, dan een hervorming van de burgerlijke maatschappij die het kapitalisme geenszins aantast. Welnu, juist vanwege een dergelijk "socialisme" bevindt elk der aangesloten partijen zich in wezen in het burgerlijke kamp, ondanks de schijn slechts van het tegendeel.

Wat in augustus 1914 sterft, is slechts die schijn, of liever: het laatste beetje dat er van die schijn nog rest. Het is niet zo dat in die augustusmaand, bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, een *arbeidersbeweging* met pak en zak naar de klas-senvijand overloopt. Er wordt alleen maar onderstreept, dat wat men de "arbeidersbeweging" noemt, geen beweging van de arbeiders is.

18. Uiteraard werd binnen de sociaal-democratie over het ministerialisme genuanceerd gedacht. In Nederland, waar het kapitalisme zich later dan elders ontwikkelde, werd het pas aanvaard nadat het aanvankelijk lange tijd door een meerderheid werd afge-
wezen.

De Russische revolutie

Als er zich in de bestaande sociaal-democratische partijen splitsingen voordoen, ontstaat er een stroming, die vast wil houden aan internationalisme, die zich tegen samenwerking met de nationale bourgeoisie kant, die de aan de gang zijnde (eerste) wereldoorlog als een strijd voor kapitalistische belangen beschouwt en die gekenmerkt wordt door een zelfde soort radicalisme, dat de radicale (zogenaamde) linker vleugel van de sociaal-democratie altijd al heeft gekarakteriseerd.

Het is een stroming, die de heersende politieke praktijk van de sociaal-democratie verwerpt en die zich beschouwt als de erfgename van datgene wat in feite nooit meer is geweest dan de sociaal-democratische schijn. Men kan deze stroming aanduiden als een *radicale sociaal-democratie*, omdat zij – ofschoon ze afwijzend staat tegenover de tactiek van de officiële sociaal-democratie – evenals deze gelooft dat het kapitalisme kan worden opgeheven door de productiemiddelen in handen van de staat te brengen. De aanhangers van deze stroming worden weldra sterk beïnvloed door de gebeurtenissen in Rusland.

In 1917 breekt daar een revolutie uit die een einde maakt aan het regiem van de tsaar, aan de heerschappij van de grond bezittende adel en aan de invloed van kerk en geestelijkheid. Het is een soortgelijke omwenteling als die, welke zich aan het eind van de 18e eeuw in Frankrijk voltrekt. Ze verbreekt de kluisters die de ontwikkeling van de kapitalistisch productieverhoudingen belemmeren; zij schept de voorwaarden waaronder zich ruim een eeuw na de val van het Franse ancien regime ook in Rusland het kapitalisme kan ontplooien. Zij is in één woord: een *burgerlijke* revolutie. Maar zij verschilt in zover van de Franse van 1789, dat zij niet door een fiere en naar burgerlijke vrijheid dorstende bourgeoisie wordt doorgevoerd.

Anders dan de Franse burgerij van destijds, is de Russische bourgeoisie zwak en zij heeft haar lot volledig verbonden met het tsarisme. Derhalve is de Russische omwenteling een burgerlijke revolutie, die *zonder* en zelfs *tegen* de burgerij moet worden doorgevoerd. Als omwentelende kracht verschijnen in 1917 de Russische arbeiders en de Russische boeren ten tonele.

De arbeiders zijn – in verhouding tot de totale omvang der Russische bevolking – gering in aantal doordat de industriële productie in Rusland nog uiterst beperkt is. Wat er als zodanig bestaat – en veelal terwille van de militaire behoeften van het tsarisme is geschapen – heeft een veel moderner karakter dan de huisindustrie of het kleinbedrijf aan de vooravond van de Franse omwenteling. Dientengevolge is het proletariaat, voor zover in 1917 al in Rusland aanwezig, buitengewoon strijdbaar en leven er onder dat proletariaat opvattingen, die bij de West-Europese industriearbeiders pas worden aangetroffen wanneer de kapitalistische maatschappij zich veel verder heeft ontwikkeld. Dat leidt er als vanzelf toe, dat de arbeiders de stoottroep van de Russische revolutie worden.

De kleine boeren, die – ondanks de zogenaamde opheffing van de Russische lijfeigenschap in 1861 – ook aan het begin van de 20ste eeuw nog maar nauwelijks meer dan horigen zijn, vormen de overgrote meerderheid van de Russische bevolking. In het landbouwland Rusland vormen zij door hun aantal de sociale klasse die op de omwenteling haar stempel drukt en over de loop ervan hoofdzakelijk beslist.

In een dergelijk land met dergelijke verhoudingen, waar niet de bourgeoisie de rol van de Franse jakobijnen kan en wil spelen, verschijnt het jakobijnendom in zijn *blanquistische* vorm, dat wil zeggen in de gedaante van de radicale sociaal-democratie. Deze radicale vleugel van de sociaal-democratie splitst zich ook in Rusland van de gematigde vleugel af en handelt er vervolgens als zelfstandige partij. Zijn in West-Europa de gematigden veel talrijker dan de radicalen, in Rusland is de situatie omgekeerd. Doordat daar de samenwerking met de reactionaire, zelfs van een burgerlijke revolutie afkerige burgerij een *praktische* onmogelijkheid is, vormen de radicalen er de meerderheid. Hun aanvoerder is [Lenin](#); zij noemen zich *bolsjewieken*, hun theorie heet *bolsjewisme*.¹⁹

Het bolsjewisme, product van verhoudingen die in West-Europa al lang niet meer bestaan, vertoont op grond daarvan de trekken van het blanquisme veel scherper dan welke radicale sociaal-democratie aldaar. De samenzweerder Blanqui acht, voor wat hij de vernietiging van het kapitalisme en de sociale revolutie noemt, de dictatuur van een klein comité noodzakelijk en hij omschrijft een dergelijke dictatuur als "de dictatuur van het proletariaat". Bij het bolsjewisme – onder de tsaristische verhoudingen eveneens tot samenzweren gedwongen – vindt men hetzelfde terug.

Het zou te ver voeren hier alle fasen van het Russische revolutieproces te beschrijven. Wij moeten ons beperken tot een karakteristiek van de maatschappij die er uit tevoorschijn is gekomen. Die maatschappij kan niet anders dan *staatskapitalistisch* worden genoemd. De productiemiddelen bevinden zich er niet in handen van de gemeenschap, maar zijn staatseigendom. Er wordt geproduceerd op grondslag van de loonarbeid. De in 1917 door de arbeiders spontaan gevormde *raden* of *sovjets* zijn al in 1918 krachteloos gemaakt en feitelijk geliquideerd. De macht wordt er niet door de arbeidersklasse uitgeoefend. De heerschappij berust bij de bolsjewistische partij. Zij presenteert haar heerschappij als "de dictatuur van het proletariaat". In werkelijkheid is zij een dictatuur *over* het proletariaat. Een poging om in Rusland een échte heerschappij van de arbeiders tot stand te brengen en de macht van de sovjets te herstellen, wordt in 1921 in Kroonstad in bloed gesmoord. Het kapitalisme en de daarmee verbonden klassentegenstellingen worden door de Russische revolutie niet opgeheven, integendeel, zij worden er – op Russische wijze – eerst grondig gevestigd, zoals zij in de tweede helft van de 20ste eeuw door een soortgelijke partij als de bolsjewistische ook worden gevestigd in Oost-Europa en in China.

Ondanks dit alles raakt de radicale sociaal-democratie in West-Europa en elders volledig in de ban van de Russische (of Chinese) revolutie en van de – zich ten onrechte "communist" noemende – bolsjewieken. Verwonderlijk is dat niet, aangezien óók de radicale sociaal-democratie van mening is, dat wat zij de "socialistische" revolutie noemt, alleen maar tot stand kan komen onder leiding van een vastberaden politieke "voorhoede". Óók de radicale sociaal-democratie huldigt de opvatting, dat het "socialisme" niet *dóór*, maar *vóór* de arbeiders moet worden ver-

wezenlijk. Oók de radicale sociaal-democratie bedoelt, als zij van "socialisme" spreekt, in feite het staatskapitalisme.

Weldra organiseert de radicale sociaal-democratie zich naar Russisch model, dat wil zeggen in blanquistisch-jakobijnse partijen die zich als "de voorhoede van de arbeidersklasse" aandienen, maar die voor het kapitalisme geen enkele bedreiging vormen. Een bedreiging vormen zij wél voor de beweging der arbeiders, die zich overal in de westerse burgerlijke samenleving begint te ontwikkelen, nadat daar de politieke emancipatie eenmaal is voltooid en de arbeiders niet langer voor vermeende, maar voor hun werkelijke klassenbelangen strijd gaan voeren.

19. Het Russische woord [bolsjewiek](#) is afgeleid van het Russische woord voor meerderheid. Het wordt in aanvang gebezigd om aan te duiden, dat men behoort tot de (radicale) meerderheid van de Russische sociaal-democratie, maar het krijgt later het karakter van een soortnaam.

Zelfstandige arbeidersstrijd

Na de Eerste Wereldoorlog verrijst de Tweede Internationale als een schijn-dode uit haar graf. Maar zij verschilt in één opzicht van dat wat ze is geweest: ze maskeert niet langer haar parlementair, puur politiek en burgerlijk karakter. Zij komt er rond voor uit, dat zij het kapitalisme niet wil opheffen en het alleen maar wat hervormen en "verbeteren" wil. De radicale schijn kleeft haar niet meer aan. Het is de jakobijns-radicalen, zich nu "communistisch" noemende, concurrerende sociaal-democratie die zich met deze schijn omgeeft. Zij organiseert zich in de Derde of "Communistische" Internationale ([Komintern](#)), waarbinnen de Russische bolsjewieken niet alleen de toon aangeven, maar ook de lakens uitdelen.

De partijen van de Tweede Internationale worden door die van de Derde nu eens voor "verraders" uitgemaakt en bestreden, dan weer als "socialistische broeders" benaderd met voorstellen tot vorming van een eenheidsfront. Het laatste is minder verrassend dan op het eerste gezicht lijkt. De Nederlandse bolsjewiek [David Wijnkoop](#) heeft in het begin van de jaren '20 het "geheim" van de bolsjewistische "eenheidsfronttactiek" onthuld, toen hij op zekere keer Troelstra toeriep dat "de sociaal-democratie en het bolsjewisme toch feitelijk stoelen op dezelfde wortel des geloofs." Wat met deze woorden tot uitdrukking wordt gebracht is een principiële overeenkomst tussen beide stromingen, dezelfde overeenkomst die wij zopas hebben geschetst.

Deze wezenlijke overeenkomst bestaat niet alleen tussen de officiële sociaal-democratie en het officiële bolsjewisme of maoïsme. Zij wordt gedeeld door allerhande groepen, partijen of bewegingen, die zich hetzij van de sociaal-democratie, hetzij van het bolsjewisme hebben afgescheiden, maar niettemin dezelfde uitgangs-

punten hebben behouden en dezelfde kenmerken vertonen. Wat zij in de allereerste plaats gemeen hebben – en óók gemeen hebben met dat, wat er van het anarchisme rest – is, dat zij er als *politieke* idealisten, als "voorhoede" die zichzelf als zodanig aandient, stuk voor stuk op deze of gene wijze op uit zijn, de arbeiders te *betuttelen*. Als partij, als groep of als beweging wensen *zij* uit te maken hoe de arbeiders zich dienen te gedragen en dienen te handelen. Zij keren zich *tegen* de arbeiders of keren deze de rug toe, zodra er van die kant sprake is van een ánder optreden dan in de kraam van deze zogenaamde voorhoede te pas komt. Het moge een hard oordeel schijnen, de juistheid ervan wordt telkens weer bevestigd, iedere keer dat de beweging der arbeiders, dat wil zeggen: van de arbeiders zélf, in botsing komt met deze "arbeidersbeweging" en met de in en ten behoeve van de burgerlijke maatschappij functionerende vakbeweging.

Die beweging van de arbeiders zelf vormt het werkelijke gevaar voor het ongestoord reilen en zeilen van de kapitalistische orde. In de loop van de 20ste eeuw treedt deze beweging steeds duidelijker tevoorschijn. Steeds meer blijkt, dat arbeiders die zélf strijd voeren, die zich zélf verzetten tegen hun levensomstandigheden, zélf in actie komen voor verbetering van lonen en arbeidsvoorwaarden, niet alleen het ondernemersdom of de burgerlijke overheid tegenover zich vinden, maar óók de vakbeweging en de zich "socialistisch" of "communistisch" noemende partijen. Er blijkt, op een wat later tijdstip, bovendien, dat deze arbeiders ook in conflict raken met "voorhoede"-groepen die zich *niet* tegen hen keren, maar die er op uit zijn aan de proletarische actie de door die groepen gewenste richting te geven, dat wil zeggen zich ervan meester te maken om ze voor hun doeleinden te gebruiken. Zowel de bourgeoisie en haar regering, als de "arbeidersbeweging" huldigen – omdat ze hun *greep* op werkende klasse willen behouden – de opvatting, dat arbeiders niet zélf dienen te handelen en geen eigen initiatieven dienen te nemen. Arbeiders hebben, naar hun aller mening, de richtlijnen te volgen die hun van bovenaf, hetzij door hun bazen, hetzij door hun "leiders" worden verstrekt. Dát is het "heilig" beginsel van de burgerlijke samenleving, waaraan geen van allen wil laten tornen, maar waaraan niettemin door de arbeiders voortdurend meer getornd wordt.

Het tijdstip waarop de zelfstandige beweging van de arbeiders ten tonele verschijnt, kan moeilijk nauwkeurig worden aangegeven. "Wilde", dat wil zeggen: niet door de vakbonds-bureaucratie uitgeroepen en geleide stakingen doen zich gedurende een hele lange periode voor zonder dat daaraan dezelfde betekenis kan worden toegekend als thans. In die periode zijn de "wilde" stakingen een *uitzondering*, zij het een uitzondering die veelvuldig voorkomt. Officiële stakingen blijven *regel*. Als echter de "wilde" stakingen voortdurend in aantal toenemen, zij de regel worden, de officiële stakingen de uitzondering dan verandert mét hun kwantiteit ook hun kwaliteit, dat wil zeggen: als gevolg van hun stijgend aantal verandert hun karakter en hun betekenis.

"Wilde" stakingen, waarbij grote aantallen arbeiders betrokken zijn in voor de kapitalistische maatschappij hoogst belangrijke sectoren, doen zich al vroeg in de 20ste eeuw voor. Kort voor de Eerste Wereldoorlog zijn er in Engeland dat soort acties van zeelieden, dokwerkers, spoorwegpersoneel en mijnwerkers; in Duitsland breekt er in 1913 een staking van dit type uit bij de grote scheepswerven in Bremen.

Dat de vakbeweging van strijd afkerig is, ongaarne een staking uitroept en als ze het – noodgedwongen – doet, deze zo snel mogelijk tracht op te heffen, blijkt niet alleen in Nederland in 1903, maar eveneens bij de mijnwerkersstaking van 1905 in het Duitse Roergebied. Reeds in 1913 constateert de reeds door ons genoemde Britse schrijver Cole een toenemende verwijdering tussen de officiële leiding van de vakbeweging en de gewone leden. Veertig jaar later is de kloof tussen de vakbeweging en de arbeiders dermate groot geworden, dat zij de ernstige ongerustheid wekt van een steeds groter aantal schrijvers over maatschappelijke problemen.

Lang voordien vinden zelfstandig strijdende arbeiders niet slechts de vakbonds-bureaucraten tegenover zich, maar ook de politieke partijen van de zogenaamde arbeidersbeweging, met inbegrip van de bolsjewistische. De voorbeelden van een dergelijke vijandige houding zijn zó talrijk, dat wij hier met enkele van de belangrijkste en sprekendste wel kunnen volstaan.

In maart 1920 probeert de reactionaire [generaal Kapp](#) door middel van een staatsgreep een einde te maken aan de burgerlijk-democratische regering van de sociaal-democratie in Duitsland. Als reactie daarop komt het in het Roergebied tot een spontane opstand. Het is de bedoeling van de arbeiders, de regering in Berlijn – die zij ten onrechte voor een bevriende regering houden – te redden. De werkelijke betekenis van de opstand is een totaal andere. Als arbeiders zich *zelfstandig* tot de strijd scharen dan voelt iedere regering, ook een sociaal-democratische regering, zich bedreigd. Zij wil niet bij de gratie van de arbeiders regeren, zij wil over *hen* regeren. Daarom beschouwt Berlijn de Roer-opstand als een nog groter gevaar dan Kapp. Op de Roer-arbeiders wordt de Rijksweer afgestuurd. Als die Rijksweer door de zelfstandig strijdende arbeiders verslagen wordt, beseft de burgerlijke wereld veel beter dan de arbeiders, dat het voortbestaan van de kapitalistische orde op het spel staat. Voor de politieke "leiders" is dat het sein om in te grijpen. Zij komen in Bielefeld bijeen om maatregelen tegen het arbeidersoptreden te bespreken. Zij komen tot een overeenkomst (het [Bielefelder Abkommen](#)) en weten daarna de arbeiders te bewegen tot het neerleggen van de wapens. Onder de desbetreffende overeenkomst staan niet alleen de handtekeningen van de vertegenwoordigers van de beide sociaal-democratische partijen (de [SPD](#) en de [USP](#)) maar ook die van de vertegenwoordigers van de bolsjewistische [KPD](#).

In juni 1936 doen "wilde" en spontane arbeidersacties zich op grote schaal voor in het door de zogenaamde [Volksfrontregering](#) bestuurde Frankrijk. De arbeiders hebben niet alleen het werk neergelegd, ze passen ook een nieuwe strijdmethode toe: de fabrieksbezetting. Onmiddellijk beijveren de bolsjewieken zich om hen tot de orde te roepen en weer in het gareel te brengen. "Men moet", zegt de Franse bolsjewiek [Maurice Thorez](#), "een staking ook weten te beëindigen". Als zich in het voorjaar van 1968 soortgelijke bedrijfsbezettingen in Frankrijk op nog groter schaal herhalen, zegt de bolsjewistische vakbondsleider [Georges Séguy](#) het hem letterlijk na en zorgen de bolsjewieken ervoor dat het wankelende bewind van generaal [De Gaulle](#) zich weet te handhaven.

Vijftien jaar eerder, in juni 1953, komen de Oost-Duitse arbeiders in opstand tegen de bolsjewistische regering van de [DDR](#). Haar staatskapitalistisch regiem wordt gered door het ingrijpen van de troepen van het bolsjewistische Rusland. In

de herfst van 1956 gebeurt precies hetzelfde in het bolsjewistische Hongarije. Bij hun zelfstandige strijd stuiten de arbeiders van deze landen op het bolsjewisme als hun meedogenloze vijand, die hun machtsvorming met grof geweld zoekt te verhinderen.

Wat de vakbeweging betreft, met twee Nederlandse voorbeelden menen we haar houding ten opzichte van de zelfstandige arbeidersstrijd bijzonder duidelijk te kunnen illustreren. Als in april 1955 een "wilde" staking van het overheidspersoneel in Amsterdam uitbreekt, doet de moderne vakbeweging een – overigens mislukte – poging de zelfstandige strijd te breken. In de jaren '70 organiseren twee grote Nederlandse vakcentrales een bezetting van het ENKA-bedrijf in Breda, alleen maar om te voorkomen – naar achteraf is toegegeven – dat het bedrijf door de ontevreden arbeiders zélf wordt bezet.

Wat de kleinere, zogenaamd linkse groepen van politieke idealisten aangaat: hun bemoeiingen met de zelfstandige strijd blijken telkens opnieuw een ernstige belemmering daarvoor. Want dit soort groepen, dat er naar streeft de arbeiders "op te voeden" en "politiek bewust" te maken, voert met dat oogmerk een ideologische propaganda die de strijdende arbeiders verdeelt, hun eenheid in gevaar brengt en dientengevolge hun kracht ondermijnt.

Dit soort politieke groepen is van mening, dat de arbeiders niet alleen maar voor hun directe belangen, maar voor "het socialisme" moeten strijden, een "socialisme" (in feite: staatskapitalisme), dat ze als een politiek ideaal beschouwen in plaats van als de uitkomst van de materiële belangenstrijd der proletarische klasse. Dat juist die belangenstrijd voor de kapitalistische heerschappij de grote bedreiging vormt en niet de actie voor politieke doeleinden of idealen, dat ligt buiten hun horizon.

Inderdaad: de zelfstandige arbeidersstrijd is een strijd voor materiële belangen. Hij is, zonder dat de arbeiders zich daar rekenschap van geven, tegelijkertijd een machtsstrijd doordat de arbeiders, zodra zij zelfstandig optreden, een macht vertegenwoordigen.

Hoe groot die macht wel is zodra de zelfstandige arbeidersstrijd enige omvang aanneemt, dat heeft men in Engeland kunnen zien. In dat land, dat de bakermat

is zowel van het kapitalisme als van de "arbeidersbeweging" is heden ten dage de beweging der arbeiders verder tot ontwikkeling gekomen dan waar ter wereld ook. Met "wilde" acties voor materiële eisen en zonder dat ideologische verschillen hun eenheid doorbreken, met bewegingen die het directe gevolg zijn van hun klassepositie en vooral ook van de wezenlijke tegenstellingen van het kapitalisme, zijn daar verscheidene keren ondernemers tot capitulatie en regeringen tot de terugtocht gedwongen. En diverse keren gaven stakingscomités of bezetters van bedrijven bij hun optreden voorbeelden te zien van een *arbeidersdemocratie*, die zich niet zoals de burgerlijke democratie op de bodem van het kapitalisme plaatst.

Over "socialisme" praten deze Britse arbeiders niet, zomin als "wilde" stakers in andere landen tijdens hun strijd over socialisme praten. Politieke idealen laten hen onverschillig. In tegenstelling tot de oude, zogenaamde arbeidersbeweging is de beweging der arbeiders geen politieke, maar een *sociale* beweging, die uit klassebelangen voortspuit en zich op werkelijke klassebelangen richt. Naarmate die beweging der arbeiders zich verbreidt en aan kracht wint, ontworstelt zij zich aan de greep van al die instellingen en organisaties, die uitsluitend nog op de traditie van de strijd om de politieke emancipatie teren en die onder de huidige verhoudingen geen andere functie hebben dan de arbeiders in hun greep te houden.

De tegenstelling tussen de "oude arbeidersbeweging" en de nieuwe beweging der arbeiders wordt soms hierdoor versluierd, dat de traditionele organisaties zich, onder druk van de leden of uit pure angst voor ledenverlies, zich toch – niettegenstaande hun weerzin – strijdbereid tonen. Maar dát vermog de werkelijke stand van zaken nauwelijks te verbergen. Bij hun strijd tegen het kapitaal kunnen de arbeiders slechts op eigen kracht vertrouwen. Zij zijn – of ze willen of niet – gedwongen hun lot in eigen hand te nemen en hun eigen boontjes te doppen. Dat feit is beslissend, zowel voor de toekomst van de zogenaamde arbeidersbeweging als voor de strijd van de arbeiders zelf.